

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMATITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Pohádky a morální vývoj dítěte

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. František Vízdal CSc.

Vypracoval:
Zuzana Zralá

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Pohádky a morální vývoj dítěte“ zpracovala samostatně a použila jsem pouze prameny uvedené v seznamu literatury.

V Brně dne 28.4. 2010

Zuzana Zralá

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat PhDr Františku Vízdalovi CSc, za jeho vedení této práce. Také chci poděkovat rodině, která při mně stála a měla se mnou trpělivost během psaní mé práce.

Zuzana Zralá

Obsah

OBSAH	4
ÚVOD	5
1. MORÁLNÍ VÝVOJ	7
1.1 MORÁLKA A ETIKA	7
1.2 HODNOTOVÝ SYSTÉM	10
1.3 MRAVNÍ VÝCHOVA	14
1.4 STUPNĚ MORÁLNÍHO VÝVOJE	16
1.4.1 JEAN PIAGET - KOGNITIVNÍ VÝVOJ JEDINCE	16
1.4.2 ŠEST KOHLBERGOVÝCH STADIÍ MORÁLNÍHO VÝVOJE	18
1.5 MORÁLNÍ VÝCHOVA V RODINĚ	22
1.6 MORÁLNÍ VÝCHOVA VE ŠKOLE	26
1.2 POHÁDKY	28
1.2.1 CO JE MÝTUS	28
1.2.2 ETYMOLOGIE SLOVA POHÁDKA A BAJKA	30
1.2.3 CO JE BAJKA	31
1.2.4 CO JE POHÁDKA	32
1.2.5 POHÁDKA - STRUČNÁ ŽÁNROVÁ CHARAKTERISTIKA	33
1.2.6 FUNKCE MÝTŮ, BAJEK A POHÁDEK	36
1.2.7 VÝCHOVNÉ ASPEKTY POHÁDEK, BAJEK A MÝTŮ	37
1.3 OBSAHOVÁ ANALÝZA – VÝCHOVNÉ ASPEKTY	41
1.3.1 PTÁK OHNIVÁK A LIŠKA RYŠKA - OBSAH A VÝCHOVNÉ ASPEKTY	41
1.3.2 AMOR A PSÝCHÉ – OBSAH A VÝCHOVNÉ ASPEKTY	42
1.3.3 MODERNÍ POHÁDKOVÉ PŘÍBĚHY – SPOLEČNÉ PRVKY	44
ZÁVĚR	47
RESUMÉ	48
ANOTACE	49
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	50
SEZNAM PŘÍLOH	52

Úvod

„Jako anděl strážný doprovázejí pohádky člověka, když vyjde z domova do života. Pohádky podporují čisté myšlenky dětského světového názoru jednak tím, že jsou rozšířené, jednak svým vnitřním určením. Jsou bezprostředně výživné jako mléko, jsou jemné a milé, sladké a sytící jako med a nepodléhají světské tíži.“¹

Cílem práce je objasnit výchovný aspekt pohádek a popsat vliv morálních příkladů jednání v pohádkách na výchovu dětí. Prostřednictvím propojení informací z oboru psychologie výchovy (zejména morální výchovy) a konkrétních příkladů z tradičních a autorských pohádek podpořit obecně přijímané stanovisko, že dětem se mají číst pohádky, aby se stali morálními jedinci a s pevnými morálními hodnotami se začlenili zdravě do společnosti.

Vliv pohádek na morální vývoj dětí je téma, které mně oslovilo kvůli možnosti praktického využití v mém osobním životě. Během studia na vysoké škole se mně narodili dva vnuci. Téměř při každé příležitosti si s vnuky čteme a vykládáme pohádky. Mohu pozorovat jak i krátké říkanky, pohádky nebo bajky rozvíjejí jejich fantazii. Otázka výchovy je v popředí mého zájmu. Záměrem práce bylo lépe porozumět problematice výchovy dětí a výchovného vlivu pohádek, bajek a mýtů na morální vývoj dítěte v souvislosti s kognitivním vývojem, morálním vývojem a utvářením jejich hodnotového systému.

Práce je zpracována metodou obsahové analýzy dokumentů. V první části jsou vysvětleny pojmy morálka, etika, mravní výchova, hodnoty a hodnotový systém. Na to dále navazuje popis stupňů kognitivního vývoje dítěte dle Jeana Piageta a morálního vývoje dle Kohlberga (šest Kohlbergových stádií morálního vývoje). V závěru této první části jsou probrány základní charakteristiky morální výchovy v rodině a ve škole.

V druhé části je krátce vysvětleno co je mýtus, bajka a pohádka. Chtěla jsem především ukázat výchovné aspekty příběhů, které zdravý morální vývoj dítěte podporují a spoluutváří. Bajka je dokonce zaměřena téměř výlučně na didaktické poselství, ponaučení či pochopení morálního pravidla a proto je jí také věnován prostor v této práci.

V poslední části je z výchovného hlediska rozebrána klasická pohádka Pták ohnivák a liška Ryška, následuje rozbor mýtického příběhu Amor a Psýché a nakonec jsou

---

¹ překlad citátu Bratří Grimmů z <http://wikipedia.org>

rozebrány společné výchovné prvky moderních pohádkových příběhů Harry Potter, Pán prstenů, Matrix a Hvězdné války. Každá generace uvádí mýty a pohádky do vlastních souvislostí, aby odpovídaly výrazovým prostředkům doby. Nelze přehlédnout, že se dnes děti setkávají, prostřednictvím nových filmových a literárních příběhů, právě s touto novou aktualizovanou podobou pohádek a mýtů.

1. Morální vývoj (teoreticko-metodologická část)

1.1 Morálka a etika

Aby bylo možné posoudit vliv pohádek na morálku dítěte, je nutné krátce vysvětlit pojmy etika a morálka.

Hledáním a stanovením morálních norem se lidé zabývají odedávna. Tyto morální normy či kodexy mravních norem byly často součástí kultury a byly propojené s náboženstvím. „Každé historické období, každá epocha má svou soustavu obecně uznávaných a vyžadovaných způsobů chování a hodnocení. Mluvíme o kodexu mravních norem, který jako prostředek formování vztahů a vlastností člověka je odrazem i výrazem, podmínkou i výsledkem daného způsobu života.“¹ Je nepochybné, že aby člověk mohl žít v dobře uspořádané společnosti jsou nutná morální pravidla a etické hodnoty. Velmi zajímavé je v tomto ohledu Konfuciovo učení v Číně, které je v podstatě celé založené na hledání morálního jednání člověka, bez důrazu na jeho vztah k bohu nebo bohům. Když se jednou žáci ptali Konfucia na dokonalou ctnost odpověděl: „Co sám nechceš, nečiň jiným!“² (tzv. zlaté pravidlo jednání) a nabádal také své žáky aby opláceli dobro dobrem a zlo či špatnost spravedlností. Výše uvedené zlaté pravidlo se nachází také v Bibli: „Co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim.“³ a nebo „Jak chcete, aby lidé jednali s vámi, tak jedněte vy s nimi.“⁴ Pro úplnost uvádím v příloze č. 1 příklady souborů morálních pravidel několika tradic.

Morálka a etika souvisí s uměním rozlišovat dobro a zlo. „Když mravně hodnotíme lidské jednání, vždy předpokládáme, že jednající osoby dospěly k užívání rozumu a že poznávají rozdíl mezi dobrem a zlem. To znamená dvě věci:

- Předpokládáme, že každý nějak ví, co je dobré a co špatné, alespoň ve všeobecném smyslu. To nevylučuje, že v jednotlivém případě lidé mohou mít o dobru a zlu zcela rozdílné názory.
- Předpokládáme také, že každý rozhodně ví, že dobro je nutno konat a zlo nekonat. Jde tu o vědomí, že mravní nárok dobra má povahu nepodmíněné závaznosti.

---

¹ KUČEROVÁ, S. Obecné základy mravní výchovy. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1990. 49 s. ISBN 80-21001836. str. 14.

² STÖRIG, Hans Joachim. Malé dějiny filosofie. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 653 s. ISBN 9788071952060, s. 71

³ Bible. 13. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2007 1387 s. ISBN 80-85810-57-3, Tob 4,15

⁴ Bible. 13. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2007 1387 s. ISBN 80-85810-57-3, Lk 6,31

Toto všeobecné poznání dobra a zla, které spontánně a samozřejmě předpokládáme ve styku s lidmi, označujeme běžně jako svědomí.“¹ Rozlišovat dobré od zlého se učíme celý život, je to neustálý proces, pokud existuje snaha o sebereflexi, sebevýchovu. Základními principy vývoje tohoto rozlišování se budeme zabývat v následující kapitolách „Hodnoty“ a „Morální vývoj dítěte“.

Samotné termíny etika morálka byly původně téměř identické. Slovo etika pochází řečtiny (řec. ethos) a znamená zvyk nebo obyčej. Slovo morálka je z latiny (lat. mores) a znamená zvyk nebo obyčej (slovo zvyk nebo obyčej tedy znamená „dělej to, co se u nás dělá, a vyhybej se tomu, co se nedělá“). My však dnes tyto dva pojmy nevnímáme jako stejné, jejich význam se posunul. Morálka je chápána jako soubor konkrétních pravidel a etika jako teoretická věda, která hledá společný a obecný základ morálních pravidel. Morálka tedy dnes více odpovídá původnímu významu zvyk, obyčej a proto často zahrnuje i doporučení či nařízení, která nemají s etikou nic společného. Příkladem toho může být oblékání a móda všeobecně. Tedy morálka zahrnuje i velmi pomíjivé představy a zvyky. Celý život se vlastně učíme rozlišovat co je v morálních zvycích podstatné, má smysl a je dlouhodobé a co je pomíjivé. V dnešní době se většina morálních pravidel uvolnila, bez rozdílu mezi těmi, které jsou podstatné a nepodstatné. Je příjemným uvolněním morálky, když si dnes dívky nemusí připadat podivně a méněcenně, pokud nejsou ve třiceti letech provdány, ale je smutným zjištěním, že stále více lidí krade nebo podvádí.

Etika je vnímána jako věda, která se snaží morálku obhájit či spíše zdůvodnit. Etiku v individuálním smyslu je možné ztotožnit s vnitřní motorem morálních pravidel. Etika je tím co, na základě vnitřního prožití a pochopení, dává smysl morálce, která se bez ní stává prázdnou formou či formalismem. Konfucius učil, že vnější a vnitřní stránka člověka by měly být v rovnováze: „U koho obsah převažuje nad formou, ten je neotesaný; u koho převažuje forma nad obsahem, ten je písař. Urozený je ten, u koho jsou forma a obsah v rovnováze.“² Jednoduše řečeno člověk chápe a cítí potřebu vyjádřit např. zdvořilost a hledá proto vhodnou formu, nejčastěji používá tradiční tedy zvykovou či morální formu. Tyto formy projevu zdvořilosti se v mnohých kulturách velmi liší, ale etické jádro je identické. Zdvořilost je ctnost, která se hledala a cíleně pěstovala ve všech lidských civilizacích. Toto pojetí lze také nazvat osobní morálkou: „Někteří psychologové,

---

¹ ANZENBACHER, A. Úvod do etiky. Praha: Academia, 2001. 292 s. ISBN 80-200-0917-5, s. 14

² STÖRIG, Hans Joachim. Malé dějiny filosofie. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 653 s. ISBN: 9788071952060, s. 71

zabývající se charakterem spatřují jeho jádro v osobní morálce, tj. ve vztahu individua k hodnotám a etickým normám.“¹

„Etické je takové pojetí života, v němž mají místo všechny hodnoty, avšak nikoli v chaotickém a nahodilém shluku, v libovolné aglomeraci svévole a bezzásadovosti, v trpném přijímání toho, co kdy život dá, ale v soustavě, v hierarchii, v uvědoměném tvaru a řádu, který usilujeme vnést do mnohosti prvků své existence z hlediska potřeb lidského kulturního života a rozvoje.“²

Toto mé krátké shrnutí nechce nahradit obsáhlou literaturu zabývající se etikou a morálkou, ale spíše poukázat na základní aspekty morálního jednání, které by mělo vyvěrat z etických maxim.

---

¹ NAKONEČNÝ, Milan. Základy psychologie osobnosti. Praha: Management press, 1993. 232 s. ISBN 80-85603-34-9, s. 221

² KUČEROVÁ, S. Člověk, hodnoty, výchova. Vyd. 1. Brno: vlastním nákladem, 1996. 231 s. ISBN 80-85668-34-3. str. 87.

1.2 Hodnotový systém

Hodnoty nejsou člověku vrozené. Morální hodnoty a normy jsou naučené struktury, které si děti osvojují od rodičů, učitelů, vrstevnických skupin, sdělovacích prostředků a společnosti. Celý náš život vlastně něco hodnotíme. Je to určitá forma vztahu člověka ke skutečnosti, díky které se postupně utváří osobnost člověka. „Hodnotit znamená volit mezi kvalitami, vybírat, dávat přednost a odmítat na základě určitých kritérií, standardů a vzorců. Tradiční logika zdůrazňovala, že základní forma, v níž se realizuje myšlení, podstatná složka poznávacího procesu, je soud. Avšak hodnocení se děje také soudem. Vyjděme z předpokladu, že poznáním se rozumí popis nebo vysvětlení nějakého jevu, jeho pojmový model ve vědomí. Při poznání jde o to, čím jsou jevy samy o sobě, pokud možno nezávislé na nás. Hodnocení je přiřítání nebo upírání hodnoty, účelu, významu, cennosti nějakému jevu, jeho uvedení do vztahu k lidským potřebám a zájmům.“¹

Bez hodnocení se v životě neobejdeme, hodnotíme v podstatě neustále, ale ne vždy je nutné při hodnocení používat cit. Můžeme také hodnotit podle předem sestavených norem, jako například soudci podle právních norem, etikové podle norem mravních, kritikové umění aj. Existují obory, ve kterých je cit při hodnocení nežádoucí a může být překážkou správného hodnocení, jako např. v lékařství.

Hodnotit tedy ve své podstatě znamená přidávat nebo ubírat něčemu význam, důležitost, cennost. Význam hodnocení tkví v tom, že díky němu si člověk utváří postoje a přístupy ke skutečnosti a na tomto základě pak také určitým způsobem jedná. Hodnocení v sobě zahrnuje nejen poznání, ale i přesvědčení a postoje, proto je význam hodnocení důležitý pro školní praxi. Hodnoty jsou tedy výsledkem hodnocení, které pracuje na základě srovnávání, tím se tvoří hodnoty a hodnotové orientace. Člověk si v průběhu celého života utváří své názory na svět a tak i hodnotových orientací.

„Hodnotové orientace se formují v praktickém styku osobnosti s hodnotami a vyúsťují opět do tvorby hodnot. Jejich zkoumání ztěžuje skutečnost, že není přesně vymezen obsah a rozsah tohoto pojmu. Hodnotové orientace se často zaměřují za zájmy, postoje, hodnotové aspirace, či hodnotový systém. Hodnotový systém definují někteří autoři jako souhrn hodnot, které člověk uznává a hodnotovou orientaci jako komplementární proces, který je podmínkou utváření lidské individuality. Je to proces, kde se prolínají a navzájem podmiňují orientace hodnotami a orientace na hodnoty. Proto

---

¹ KUČEROVÁ, S. Člověk, hodnoty, výchova. Vyd. 1. Brno: vlastním nákladem, 1996. 231 s. ISBN 80-85668-34-3. str. 60.

můžeme hodnotovou orientaci definovat jako výběrovou zaměřenost subjektu na tvorbu a užívání hodnot.“¹

Člověk v podstatě hodnotí všechny předměty a okolnosti z hlediska svých potřeb a zájmů a v závislosti na těchto představách a názorech si vytváří svoji orientaci. Tak vzniká jeho hodnotová orientace a hodnotový systém. Podle pedagogického slovníku je: „Hodnotový systém – hodnotová orientace: angl. value system, value orientation. Hierarchicky uspořádaný soubor hodnot, který odráží reálné pořadí (důležitost) hodnot sdílených určitou skupinou populace v určitém období. Je zjišťován speciálními výzkumy, které objasňují např. rozdíly v hodnotových systémech (hodnotových orientacích) mladé generace a dospělých. Hodnotový systém současné české mládeže není soustavně popsán, avšak z dosavadních výzkumů je dokládáno, že se vlivem nových politických a ekonomických podmínek české společnosti výrazně odlišuje od stavu před r. 1989.“²

Každý člověk si sám vytváří vlastní stupnici hodnot a lidí, se kterými přichází do styku v celém svém životě. Podle toho například akceptujeme názory jiných lidí, jsou-li v našem žebříčku výš nebo níž. Hodnotový systém je tedy soubor hodnot, které člověk uznává. Tyto hodnoty nejsou nějak náhodné, ale spojené dohromady a hierarchicky uspořádané, mluvíme potom o hierarchii hodnot. Profesor Josef Horák v Kapitolách z teorie výchovy popisuje, čím se hodnotový systém vyznačuje:

- „Spjatostí s jedincem: je vlastní každému individuu bez ohledu na to, zda si jej jedinec uvědomuje. Prakticky se projevuje výběrovým přístupem k jevům vnějšího a vnitřního světa, což zakládá možnost jeho měření.
- Relativní konzistencí: tvorba a představa probíhá prostřednictvím opakovaných zkušeností a učení v relativně dlouhém čase.
- Schopností indikovat zaměření osobnosti, neboť odráží významné charakterové rysy osobnosti.
- Dynamičností: přes relativní konzistentnost podléhá změnám v průběhu individuálního života.
- Uceleností, nemožností paralelní existence protikladných hodnot v rámci hodnotového systému konkrétního individua.“³

---

¹ HORÁK, J. Kapitoly z teorie výchovy. Díl 1. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita, 1996. 75 s. ISBN: 80-7083-196-0. str. 25.

² PRŮCHA, J; WALTEROVÁ, E; MAREŠ, J. Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8

³ HORÁK, J. Kapitoly z teorie výchovy. Díl 1. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita, 1996. 75 s. ISBN: 80-7083-196-0.str. 21.

Hodnotovou orientaci si člověk utváří z části sám, z části na základě již existujících hodnot podle skupin a jednotlivců, se kterými přichází do styku. „Pravidelným hodnocením se vytvářejí hodnoty, které zakotveny v hodnotové orientaci zpětně působí na hodnocení a zaměřování člověka určitým směrem.“¹

Právě výchova je prostředí, kde dochází k předávání společenských hodnot, které jsou základem pro hodnocení, díky kterému se mohou vytvářet individuální hodnoty a ty jsou pak součástí hodnotového systému a hodnotových orientací. Hodnotová orientace značnou mírou ovlivňuje a určuje jednání a chování, a proto je velice důležité ji zapojit do obsahu vzdělání.

Hodnocení je tedy nepochybně osobitou reflexí skutečnosti. Člověk díky hodnocení a poznávání může zaujmout určitý postoj k hodnotám, a být připravený reagovat na jisté hodnoty jistým způsobem. Ale orientace není jen připravenost na čin, ale zaměřenou činnost, která stanovuje cíl. „Hodnocení představuje lidský vztah – jedná se o imanentní vztah subjektu vůči objektům praktického poznání. U hodnotících činností můžeme rozlišovat tyto konstitutivní prvky:

- subjekt hodnotící činnosti
- předmět hodnocení
- cílovou orientaci hodnocení
- soustavu hodnot nebo kritérií použitelných v daném typu hodnocení
- vlastní hodnocení
- prezentaci výsledků vlastního hodnocení“²

„Klíčem k porozumění zaměřenosti hodnotové orientace jedince je to, jaký ideální systém hodnot vyznává, na jakých hodnotových principech se ustanovil. Takový systém hodnot nazýváme subjektivním hodnotovým systémem a máme přitom na mysli ideální model, jakési hodnotové schéma základních obecných hodnot – kritérií, skrze něž a jedinec skrze něž vnímá subjekt reálně existující hodnoty.“³

---

¹ HORÁK, J. Kapitoly z teorie výchovy. Díl 1. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita, 1996. 75 s. ISBN: 80-7083-196-0. str. 26.

² GÖBELOVÁ, T. Hodnotová výchova v pedagogické praxi. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 64 s. ISBN 978-80-7368-542-3.

³ DOROTÍKOVÁ, S. Filosofie hodnot: Problémy lidské existence, poznání a hodnocení. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1998. 162 s. ISBN 80-86039-79-X. s. 75.

Protože hodnoty nejsou vrozené, je velice důležité učit děti hodnotám, jelikož hlavním zdrojem hodnot je hodnotový systém společnosti, který člověk přebírá a upravuje. Každé dítě si od své rodiny přináší určitý žebříček hodnot, který se může výrazně lišit. Je důležité děti seznamovat s množstvím hodnot, se kterými se mohou setkat a vybrat ty hodnoty, které jsou žádoucí pro mezilidské vztahy, aby se mohl dobře orientovat v různorodém světě. „Hodnotová orientace je výslednicí vzdělávacího a výchovného působení rodiny a společenských institucí.“¹

---

¹ DOBROVOLSKÁ, D. Hodnotová orientace vysokoškoláka z hlediska současné koncepce hodnot. 1.vyd. Praha: SPN, 1981. 145 s.

1.3 Mravní výchova

„Aby dítě porozumělo samo sobě v složitém světě, (...) potřebuje nápady, které mu dovolí uspořádat si vnitřní prostor (...), potřebuje morální výchovu.“¹

Cílem mravní výchovy je působení na rozum, vůli a city dítěte či spíše člověka s cílem dosáhnout u něho jednání, které by bylo v souladu s obecně uznávanými zásadami etiky. Výsledkem by tedy měl být člověk, který je zodpovědný za své jednání, jedná vědomě mravně na základě svého vnitřního přesvědčení v souladu etickými pravidly a svědomím, bez ohledu na okolnosti (měl by jednat mravně, i když jej nikdo nevidí, nikdo jej nepochválí a nebo mu dokonce morální jednání způsobí těžkosti a komplikace). Schopnost udržet si mravní hodnoty i v nepřízni je otázkou statečnosti, ale souvisí i s mírou zvnitřnění etických pravidel.

Cílem není člověk, který se dobře orientuje v morálních požadavcích a dokáže dobře komunikovat ve svůj prospěch. Vzorem morálního člověka byl tradičně ten, jehož myšlenky, slova a činy jsou v souladu, což je praktická filozofie, kterou vyučoval třeba Sókratés nebo Konfucius. Morální autenticita a věrohodnost je základní morální silou, která vychází z žijícího člověka a nelze nahradit žádnou knihou ani teorií. Příklad má větší sílu, než slova. „Cokoli dělá velký člověk, dělají po něm i druzí. Příklad, který dává svým chováním, všichni lidé napodobují.“² Ani pohádky, bajky, mýty a morální příběhy nedokáží nahradit vzor morálního jednání. (Příklady mravoučných příběhů jsou uvedeny v příloze č. 4 této práce.)

„Model vývoje morálního chování

1. interpretace situace s ohledem na to, jak vlastní jednání ovlivňuje blaho ostatních
2. formulace, co by bylo morálním způsobem jednání, identifikace morálního ideálu v určité situaci
3. mezi konkurujícími ideály - jejichž výslednicí jsou různé hodnoty - zvolit ty, podle nichž se budeme řídit, rozhodnout, zda se pokusíme realizovat svůj morální ideál či nikoliv
4. provedení a dokončení toho, co máme v úmyslu.“³

---

¹ BETTELHEIM, Bruno. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době. Přel. L. Lucká. Praha: Lidové noviny, 2000. 335 s. ISBN 80-7106-290-1. s. 9

² Bhagavadgíta neboli zpěv vznešeného. [Přel. Janíček Rudolf] Praha: Supraphon, 1989. 216 s. ISBN 80-7059-007-6, s. 43

³ ČÁČKA Otto, Psychologie dítěte. Tišnov: Sursum a Hroch, 1994. 112 s. ISBN 80-85799-03-0

Morální jednání se také tradičně spojuje se schopností konat dobro pro druhého člověka bez očekávání odměny nebo protislužby (altruismus), tedy schopnost konat dobro pro dobro samé. „Moudří lidé by měli plnit svůj úkol bez touhy po odměně, avšak s onou horlivostí, jakou projevují pošetilci, kteří ulpívají na výsledcích svých činů. Takový příklad nechť dávají světu!“¹

Smysl výchovy k altruismu (někteří autoři uvádí termín prosociálnost a prosociální chování):

- rozvoj ctností
- výchova ke komunikaci, kooperaci
- rozvoj sociálních dovedností dětí
- prevence násilí, agresivity a delikvence

„Z hlediska problémů soudobé civilizace je např. důležité vidět, že Aristoteles kladl velký důraz na výchovu mravní, tj. výchovu k ctnostnému životu – jak známo, v soudobé školní edukaci, s dominující složkou intelektuálního rozvoje mládeže, není mravní výchova příliš úspěšně realizována.“²

Abychom se v mravní výchově mohli alespoň přiblížit výše uvedeným cílům, je dobré seznámit se s základními stupni a charakteristikami morálního vývoje člověka.

---

¹ Bhagavadgíta neboli zpěv vznešeného. [Přel. Janíček Rudolf] Praha: Supraphon, 1989. 216 s. ISBN 80-7059-007-6, s. 43

² PRŮCHA, J. Srovnávací pedagogika. Praha: Portál, 2006. 264 s., ISBN 80-7367-155-7, s. 47

1.4 Stupně morálního vývoje

„Morální vlastnosti se rozvíjejí v průběhu socializačního vývoje na základě výchovy a vlivem dalších zkušeností. Vyjadřují posun od egoistického postoje ke zralejšímu prosociálnímu zaměření akceptujícímu i potřeby ostatních lidí, eventuelně celé společnosti. Základem je autoregulační funkce svědomí, jehož působení je zprostředkováno prožitkem výčitek. Ty se objevují v případě přestoupení normy a fungují jako osobní negativní zpětná vazba. Výčitky svědomí odrážejí jak pasivní, tak aktivní selhání autoregulace. To znamená, že se objeví , pokud člověk neudělá to co má, nebo naopak, když dělá to co nemá. Pro rozvoj charakterových vlastností má význam míra identifikace s příslušnými hodnotami a normami a jejich působení ve smyslu autoregulace chování.“¹

Všichni, kdo pracují s dětmi předškolního věku a dále s dětmi navštěvujícími první stupeň základní školy, by měli mít přesnější představu o tom, jak se proměňují předpoklady dětí pro učení; zejména pak, jak se asi vyvíjejí předpoklady kognitivní. Teorií snažící se popsat a vysvětlit tento vývoj je několik. Největší zájem vyvolala koncepce, kterou předložil švýcarský psycholog Jean Piaget.

„Morální vývoj bývá různým způsobem vymezován. Piaget rozdělil morální vývoj do dvou stádií. Stupeň morálního vývoje je určován mírou zvnitřnění sociálních hodnot a norem .

1. Heteronomní fáze: je charakteristická závislostí dětského chování na vnější kontrole, na odměnách a sankcích.
2. Autonomní fáze: dítě se s běžnými normami chování identifikuje natolik, že je schopné jednat v souladu s nimi, i když je právě nikdo nekontroluje. Počátky morální autonomie se objevují již v před školním věku, ale vývoj v této oblasti trvá dost dlouho. Lidské svědomí se rozvíjí v průběhu celého života.“²

1.4.1 Jean Piaget - kognitivní vývoj jedince

K tomu, aby Piaget poznal zvláštnosti dětského myšlení, použil metodu klinického rozhovoru. Vybral si situace kolem předmětů, činností s nimi a přitom si s dětmi povídal. Své otázky a úkoly měnil podle měnící se situace, podle činnosti dítěte, jeho postojů

---

¹ VÁGNEROVÁ Marie, Základy psychologie. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-245-6-0841-3, s. 331

² VÁGNEROVÁ Marie, Základy psychologie. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-245-6-0841-3, s. 331

a slovní zásoby. Tak se mu podařilo prozkoumat spontánní i promyšleně navozené chování a prožívání dětí různého věku. Dospěl k závěru, že kognitivní vývoj dítěte prochází určitými stádii.

Piagetem navržená stádia kognitivního vývoje jedince¹:

Vývojové stádium	Věk	Typické znaky
1. senzomotorické	0 až 2 roky	Důležitými procesy jsou: motorická aktivita, vnímání a experimentování. Dítě odlišuje sebe sama od ostatních objektů. Buduje se u něj pojem stálosti objektu, což svědčí o mentální reprezentaci nepřítomného objektu.
2. předoperační	2 až 7-8 let	Důležitými procesy jsou: řeč, tvoření představ a jednodušší myšlení. Děti se učí užívat jazyka. Myšlení dítěte je egocentrické, vidí vše jen ze svého hlediska, nedokáže se na problém podívat z pozice druhého člověka. Dítě ještě nechápe určitá pravidla činností, určité operace. Dokáže třídit objekty, ale převážně podle jedné charakteristiky. Chápe sice některé vztahy a problémy, ale řeší je v přílišné závislosti na tom, co právě vnímá.
3. konkrétních operací	7-8 až 11 let	Důležitými procesy jsou: logické myšlení a operování s abstraktními pojmy. Dítě je schopno pochopit identitu. Chápe stálost počtu objektů (6 let), stálost hmotnosti objektů (9 let). Dokáže třídit objekty podle několika charakteristik. Experimentuje s objekty, ale nesystematicky
4. formálních operací	12 a více let	Důležitými procesy jsou: abstraktní, formálně logické operace. Dítě už se nemusí opírat o smyslovou skutečnost, je schopno usuzovat "jestliže, pak". Při experimentování systematicky obměňuje proměnné, hledá pravidla. Dokáže se vyrovnávat se situacemi s nimiž se dosud nesetkalo. Operace se spojují ve složitější struktury a dítě s nimi dokáže pracovat oběma směry (přímo i vratně).

K tabulce je třeba dodat, že údaje o věku jsou jen orientační. V konkrétních případech může určité stádium nastoupit u daného dítěte dříve nebo později. Důležitý je spíše sled stádií.

Psychologové i učitelé si kladli otázku, které faktory nejvíce ovlivňují přechod z jednoho stádia do druhého. Piaget říká, že se jedná o čtyři faktory, které ovlivňují kognitivní vývoj dítěte: (biologicky podložené) **zrání, učení, předávání sociální zkušenosti** a **ekvilibrace** (rovnováha - je klíčová). Ani jeden z těchto čtyř faktorů nepůsobí osamoceně; pro zdárný vývoj dítěte je nutná jejich součinnost.

¹ FONTANA David, Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, s.r.o., 1997. 384 s. ISBN: 80-7178-626-8, s. 67-71 – obsah je zestručněn a vepsán do tabulky

První, druhé a třetí stádium se někdy souhrnně nazývá stadiem heteronomní morálky, a v podstatě se dá vystihnout tak, že dítě jedná na základě vnějších tlaků a rozhodnutí někoho jiného (rodič, učitel apod.).

Čtvrté stádium už odpovídá autonomní morálce, což znamená že dítě začíná jednat na základě vlastního svobodného rozhodnutí.

1.4.2 Šest (tři) Kohlbergových stadií morálního vývoje

L. Kohlberg navázal na Piagetovo učení a rozpracoval tento aspekt socializačního vývoje mnohem podrobněji. Jednotlivé stupně morálního vývoje vyjadřují specifický vztah k normám a z něho vyplývající chování.

„Hodnoty nejsou člověku vrozené. Morální hodnoty a normy jsou naučené struktury, které si děti osvojují od rodičů, učitelů, vrstevnických skupin, sdělovacích prostředků a společnosti. Podle Freuda u dítěte vznikají morální postoje a chování vlivem superega – zvnitřnění morálních norem a soudů vštěpovaných rodiči, postupně se stává součástí duševního života člověka. Velmi rozvinuté superego může vést k nadměrnému prožívání viny a pocitům nedostatečnosti a bezcennosti. Ale bez jeho existence by se dítě chovalo správně jen v přítomnosti rodičů. Součástí superega je i složka svědomí (vyvolává pocit viny) a ego-ideál (pocit uspokojení). Alternativní pojetí založené na zkoumání dětského myšlení navrhnul Piaget. Podle něj děti přecházejí od sebestředného myšlení k takovému, které jim umožní postavit se na místo druhých. Až teprve tehdy jsou schopny morálního usuzování. Kohlberg navrhl šest stadií morálního vývoje založených na Piagetových.“¹

Prekonvenční morálka (Piagetovo předoperační stadium myšlení). Věk přibližně 2 – 7 let.

- 1. Zaměření na trest a poslušnost.** Děti nemají opravdový smysl pro morálku, ale jejich chování může být tvarováno prostým zpevněním.
- 2. Individualistická účelovost a výměna.** „Správný“ čin je takový, který se dítěti samému vyplatí. Zdá se, že dítě je schopno vyhovoat potřebám druhých, ale bývá tomu tak pouze proto, že výsledek je pro ně samé bezprostředně příznivý.²

---

¹ FONTANA David, Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, s.r.o., 1997. 384 s. ISBN: 80-7178-626-8, s. 232-233

² FONTANA David, Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, s.r.o., 1997. 384 s. ISBN: 80-7178-626-8, s. 234

„Dítě ví, co má a nemá rádo, organismus mu prostřednictvím jeho vlastních zážitků říká beze slov: to je pro mě dobré, to je pro mě špatné.“¹ „Morálka tohoto stádia je závislá na kladném a záporném hodnocení jinou, osobně významnou autoritou. Je zde zřejmá potřeba vnější kontroly, která reguluje chování dítěte. Dítě v této fázi morálního vývoje považuje za dobré to, co mu přinese odměnu. Špatné a nežádoucí je chování, za které je potrestáno. Tato fáze trvá přibližně celý předškolní věk. Postupně dochází ke zvnitřnění původně vnější kontroly. Další rozvoj morálky závisí na vývojově podmíněné proměně dalších psychických funkcí, např. na rozvoji myšlenkových operací.“²

Konvenční morálka (Piagetovo stadium konkrétních myšlenkových operací). Věk přibližně 7 – 11 let.

3. Vzájemné interpersonální požadavky, vztahy a konformita. Děti se snaží plnit požadavky starší generace: nejprve jen v určitých situacích, později i obecněji tak, jak si osvojují pojetí „hodného“ dítěte.

4. Společenské uspořádání a svědomí (řád a zákon). Morální zásady se dále zobecňují a děti se snaží řídit se jimi nejen pro osobní zisk, ale i z toho důvodu, že si nyní vytvářejí smysl pro povinnost vůči autoritě a vůči uchování existujícího společenského pořádku. S výjimkou extrémních okolností zachovávají zákony.³

„Morálka je stále dána tradicí a autoritami, především rodičů, učitele a postupně dalších osob. Dítě se řídí tím, co vyvolává obecný souhlas, co odpovídá běžným normám, bez ohledu na jejich obsah. O obsahu jednotlivých norem a kontextu jejich uplatnění dítě ještě neuvažuje. Přijímá je takové, jaké jsou, protože jsou prezentovány a proklamovány lidmi, kteří pro něj představují autoritu. Tento způsob uvažování podmiňují konkrétní logické operace, v nichž je zřejmá přetrvávající vazba na realitu. Stejným způsobem jsou chápány i normy: jako danost, kterou nelze zpochybňovat. Toto stádium trvá přibližně do 12 – 13 let. V této době dojde k dalšímu rozvoji rozumových schopností na úroveň formálních logických operací. To znamená k určitému osamostatnění a větší kritičnosti v myšlení. Schopnost uvažovat hypoteticky a nevázat se na aktuálně prezentované normy se může stát základem další diferenciaci morálního úsudku.“⁴

---

¹ NAKONEČNÝ, Milan. Základy psychologie osobnosti. Praha: Management press, 1993. 232 s. ISBN 80-85603-34-9, s. 31

² VÁGNEROVÁ Marie, Základy psychologie. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-245-6-0841-3, s. 331

³ FONTANA David, Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, s.r.o., 1997. 384 s. ISBN: 80-7178-626-8, s. 234

⁴ VÁGNEROVÁ Marie, Základy psychologie. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-245-6-0841-3, s. 331

„Děti na prvním stupni ZŠ se nachází na přelomu předkonvenční a konvenční morálky. U dětí mladšího školního věku většinou ještě nedošlo k zobecnění morálních pravidel, proto se může stát, že děti v reálné situaci zachovají jinak, než jak by odpověděly při řešení morálních dilemat. Často mění své hodnoty podle okolností, nebo mohou hodnoty ustoupit před něčím, co děti více motivuje.“¹

Postkonvenční morálka (Piagetovo stadium formálních myšlenkových operací). Věk přibližně od 12 let výše.

5. Společenská úmluva čili užitečnost a práva jednotlivce. Smysl pro povinnost je stále silný, avšak ještě důležitějším než prosté zachovávání daného stavu se stává smysl pro spravedlnost a zákonnost. Pravidla jsou stále více vnímána jako něco, co lze a co často také je žádoucí změnit.

6. Univerzální etické zásady. Morální zásady jsou spojovány do soudržné a uspořádané filozofie. Morální rozhodnutí berou v úvahu všechny podstatné okolnosti. Jedinec nyní dokáže nahlížet dále za úroveň povrchní spravedlnosti a oprávněnosti.²

„Člověk se řídí tím, co považuje za vhodné z hlediska obecného společenského prospěchu a co nebude v rozporu s jeho svědomím a vnitřními zásadami. Je schopen zvažovat kontext situace a reagovat přesnějším odlišením okolností, za nichž se normy uplatňují. Z obecného hlediska jde o to, že si vytvoří vlastní morální pravidla, která obvykle bývají v souladu s obecně platnými normami. Avšak mohou vzniknout okolnosti, kdy s nimi souhlasit nebude. Morálka osobní zodpovědnosti je citlivější a zároveň náročnější na hodnocení situace i osobní odvalu a zodpovědnost. Kohlberg upozorňuje na fakt, že většina lidí se do tohoto stadia nedostane ani v dospělosti a zůstane na úrovni pouhého přijetí obecných norem, které sice respektuje, ale sám o nich neuvažuje, nemá tuto potřebu.

Nakonečný považuje v tomto procesu za nejdůležitější rozdílnost motivace pro dodržování norem. Také v tomto případě dochází v průběhu vývoje k nahrazení vnějších tlaků na dodržování určitých pravidel chování vnitřními motivy. Dítě se chová tak, jak rodiče vyžadují, protože jinak by mu hrozil nějaký trest. Motivací pro dodržení žádoucích pravidel chování určují reakce jiných lidí. U starších dětí, resp. dospělých koriguje chování svědomí, je záležitostí vnitřního postoje. Člověk jedná určitým způsobem proto, že

---

¹ GÖBELOVÁ, T. Hodnotová výchova v pedagogické praxi. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 64 s. ISBN 978-80-7368-542-3.

² FONTANA David, Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, s.r.o., 1997. 384 s. ISBN: 80-7178-626-8, s. 234

je pro něj jiné chování osobně nepřijatelné. Zvnitřnění norem nutně vede i ke změně motivace pro jejich dodržování.“¹

„Stejně jako je tomu u Piagetových studií, tak i tempo postupu těmito šesti úrovněmi může být od dítěte k dítěti odlišné. Někteří lidé možná nikdy nedosáhnou vyšších úrovní, stejně jako někteří nedosáhnou úrovně formálních operací (stádia 6 možná dosáhne ve svém životě jen několik zvláště výjimečných jedinců). Zdá se, že dosažení příslušné úrovně myšlení může být nezbytnou podmínkou dosažení odpovídající úrovně morálního vývoje, i když to nutně neznamená, že děti jen proto, že dosáhly prvního stadia, také dosáhnou druhého. Rozhodující úlohu má učení a příležitost: to, že děti jsou určité úrovně morálního usuzování schopny, neznamená, že jí automaticky dosáhnou.“²

---

¹ VÁGNEROVÁ Marie, Základy psychologie. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-245-6-0841-3, s. 331

² FONTANA David, Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, s.r.o., 1997. 384 s. ISBN: 80-7178-626-8, s. 234

1.5 Morální výchova v rodině

Pokládám za nejužitečnější definovat výchovu v rodině jako „obousměrné působení rodičů a dětí ve smyslu naplňování určitých výchovných cílů a představ rodičů přenášených na vědomé a bezděčné bázi.“¹ Lze tedy říci, že výchova v rodině probíhá z části **záměrně** a z části **bezděčně**. Záměrná výchova se vyznačuje určitým výchovným cílem, kterého se rodič snaží dosáhnout za pomoci konkrétních výchovných prostředků. Cíl výchovy přitom může být dle krátkodobý či vázaný pouze ke splnění určitého konkrétního úkolu, ale může být také dlouhodobý, přičemž o jeho podobě rozhoduje především žebříček hodnot rodičů a jejich postoj k životu. V rodině probíhá výchova spíše spontánně než promyšleně, bezděčná část výchovy má často na chování dětí větší vliv než výchova záměrná.

Čím je výchova rodině specifická? Od jiných způsobů výchovy (ústavní, školní atd.) se dle Matějčka² liší rodinná výchova **trvalými a hlubokými citovými vztahy** mezi vychovateli (rodiči) a dětmi. Podstatným znakem rodinné výchovy také je, že je do ní rodič silně emočně vtažen. Matějček³ říká, že dalším důležitým aspektem výchovy v rodině je **vzájemné uspokojování potřeb dětí a rodičů**. Tyto potřeby rozděluje Matějček do pěti skupin:

1. „Potřeba stimulace. Jedná se o potřebu přiměřeného množství podnětů. Rodiče a děti si jsou navzájem zdrojem množství různých podnětů. Tuto potřebu si nejvíce uvědomují lidé, kteří děti nemají a kteří se rozhodnou pro adopci, neboť jim život připadá „prázdný“.
2. Potřeba smysluplného světa. U dítěte se tato potřeba naplňuje tím, že mu život v rodině poskytuje určitý řád v událostech, věcech a vztazích, a to mu poskytuje prostor k učení. Na druhé straně rodiče získávají výchovou dítěte zkušenosti, které by jinak nezískali, a dochází k jejich vnitřnímu růstu.
3. Potřeba životní jistoty. Zdrojem pocitu životní jistoty jsou rodičům i dětem jejich vzájemné citové vztahy. Zejména u dětí je uspokojení této potřeby důležité, neboť jim umožňuje s důvěrou poznávat svět.

---

¹ PAVLÍKOVÁ, E., LACINOVÁ, L., ŠIRŮČEK, J. Temperament kojence a batolete ve vztahu k utváření výchovných postojů u matek. In Utváření a vývoj osobnosti. Brno: Barrister&Principal, 2002. ISBN 80-85947-83-8, s. 59

² MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-042-5236-2

³ MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-042-5236-2

4. Potřeba pozitivní identity. U dítěte je budování pozitivní identity (jinak řečeno dobrého sebevědomí) do velké míry ovlivněno tím, do jaké míry rodiče přijímají jeho osobnost. Pozitivní identita rodičů souvisí s tím, že dítě rodiče potřebuje a oni se tím cítí důležití. Sebevědomí rodičů je také ovlivněno úspěchy či neúspěchy dítěte v životě.
5. Potřeba otevřené budoucnosti. Je potřebou mít naději a určitou životní perspektivu. U rodičů je naplňována především tím, že jejich život v dětech určitým způsobem pokračuje.“¹

Je však třeba dodat, že samotná existence rodiny nezaručuje naplňování těchto potřeb a že existují případy, kdy tyto základní potřeby nejsou u různých členů rodiny uspokojovány. V takovém případě se mluví o deprivaci, případně subdeprivaci těchto potřeb.²

Při pohledu na charakteristiky výchovy v rodině je zřejmá její specifická, díky níž má rodina mezi výchovnými institucemi své jedinečné a nenahraditelné místo.

„Jedním z podstatných výsledků citových vztahů mezi dítětem a jeho rodiči, či dospělými, kteří hrají v jeho životě úlohu, je zrod zvláštních citů morální závaznosti neboli svědomí. Zrod povinnosti – utváření citu pro povinnost je vázáno na splnění dvou nezbytných podmínek. Jsou to 1. příkazy zvnějšku, 2. přijetí těchto příkazů, což předpokládá určitý citový vztah. Takovým citem je respekt. Respekt obsahuje náklonnost i druh bázně. Respekt sám způsobuje, že jedinec příkazy přijme a v něm vzniká cit pro povinnost a plodí u malých dětí morálku poslušnosti.“³

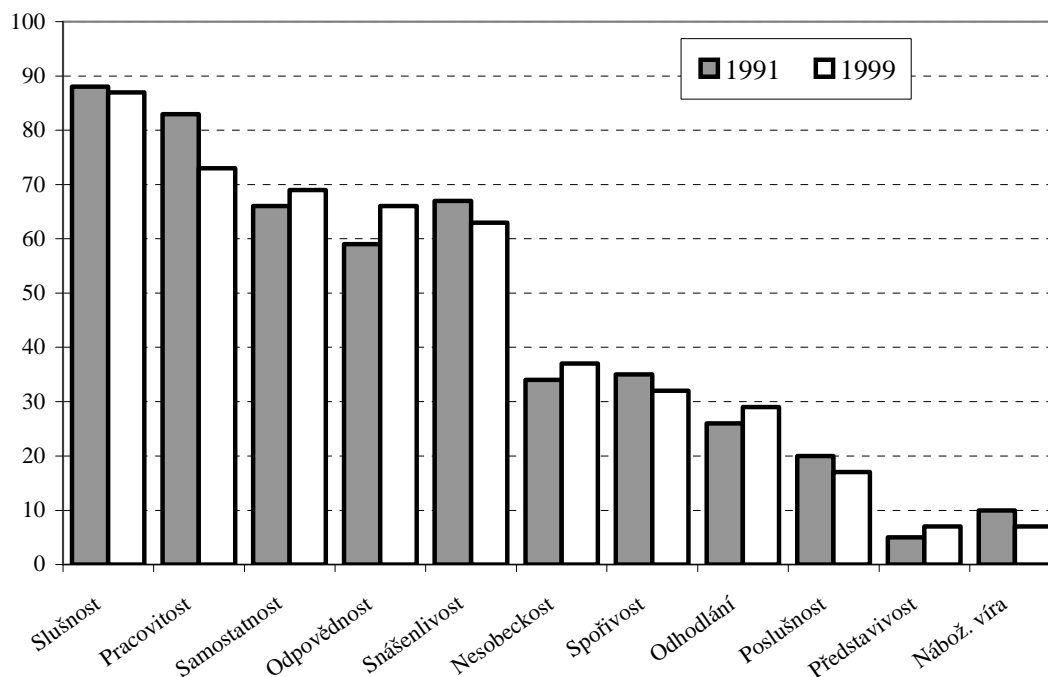
¹ MATĚJČEK, Z. Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Praha: Grada, 2005, ISBN 80-247-0870-1, s. 28-32

² MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-042-5236-2

³ HEIDBRINK, H. - překlad Müller, O.. Psychologie morálního vývoje. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, 175 s. ISBN 80-7178-154-1, s. 28

Preference výchovných hodnot v rodině v případě respondentů České republiky ukazují obr. 1. – více informací o EVS viz příloha č.2.

Obr. 1: Vlastnosti, které by měly být v dětech doma pěstovány: Česká republika

Pramen: EVS ČR 1991 a 1999¹

„Rodina jako primární sociální skupina nabízí dítěti celou škálu podnětů a situací k formování jednotlivých hodnot. Úkolem rodiny je výchova, která reflektuje historicko-kulturní kontext v podobě hodnot. Životní situace v rodině chápeme jako reflexi životního a výchovného stylu rodičů – předurčuje existenci různých životních situací v rodině. Máme na mysli soužití obou rodičů, způsob jejich komunikace a řešení problémů, pracovní vytížení, pohled na výchovu apod. Životní styl rodičů se explicitně projevuje v jejich výchovném stylu a navíc existuje vztah mezi způsobem rodičovské starostlivosti a následným chováním dítěte. Již od dětství mohou rodiče prostřednictvím životních situací v rodině rozvíjet morální hodnoty, které zahrnují zájem o druhé, jako je: sdílení, pomáhání, pečování, altruistické jednání, tolerantnost, snahu zachovávat společenská pravidla apod. základem pro vznik těchto hodnot jsou vcítění a pečovatelský instinkt jako

¹ Hodnotové proměny v ČR 1991-1999 v evropském kontextu: Podstatou tohoto projektu byl popis a analýza vývoje hodnotových struktur české společnosti (a jejich vrstev a skupin) v průběhu let 1991-1999. Projekt byl a je součástí unikátního evropského longitudinálního komparativního sociálně vědního výzkumu známého pod názvem **European Values Study (EVS)**. – více informací o EVS viz příloha č.2.

podstata všech sociálních dovedností. Vcítění podporuje i způsob, jak rodiče žijí podle hodnotového systému nebo náboženství ve svém každodenním životě.“¹

Velice důležité je, aby dítě morální hodnoty vidělo a zažilo, nestačí o hodnotách jen mluvit. Vštěpované hodnoty a ponaučení, které jsou součástí pohádek bajek a mýtů můžeme chápat jako teorii, která pokud je přijata, musí se odrážet ve vzorovém jednání rodičů. Pokud to tak není, je vyprávění pohádek jenom vyplněním času.

---

¹ SMÉKALOVÁ, L., POSPÍŠILOVÁ, H. Utváření hodnot v dětském věku prostřednictvím životních situací v rodině. In *Mládež a hodnoty 2007 : výchova k hodnotám v kontextu pluralitní a multikulturní společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2007. str. 148-155.

1.6 Morální výchova ve škole

Škola má mít mimo funkce vzdělávací také funkci výchovnou. Ve škole se děti s morálními hodnotami neseznamují prostřednictvím pohádek. Podobnou úlohu vzoru tu plní například seznamování se s životem slavných osobností historie, vědy, literatury. Děti se také seznamují např. s antickou mytologií, jejíž motivy se opakují v pohádkách (např. Mýtus o Psýché). Nezapomenutelným faktorem je tu samozřejmě osobní příklad pedagoga.

Měla by zde být jistá spolupráce mezi rodinou a školou, kdy rodina by samozřejmě měla stát na vyšším stupni. Škola: „Je jedním ze základních prostředí, kde by se měla realizovat výchova k respektování lidí různých kultur, různých postojů, hodnotových orientací, výchova k toleranci, proti rasismu, xenofobii, výchova pro multikulturní společnost.“¹

Zavedení morální výchovy jako takové, by mělo pozitivní vliv na děti v oblasti omezení vlivu nežádoucích jevů jako je např. krádež, šikana, záškoláctví apod.. „Hodnotový systém dítěte a dospívajícího není možné formovat nějakým přímým atakem na hodnotový systém, ale konstrukcí sociálního pole dítěte, a to takovým způsobem, že je vytvořeno hodnotové pole žádoucího charakteru, které bude vytvářet tlak na interiorizaci pozitivních hodnot.“²

„Garantem mravní výchovy ve škole byl, je a bude učitel. Jeho připravenost a úspěšné působení v této oblasti jsou podmíněny:

- jeho dlouhodobou motivací rozvíjet mravní stránku žáků
- jeho dostatečnými znalostmi z oblasti filozofie, etiky, psychologie a samozřejmě pedagogiky

jeho dovednostmi kompetentně a promyšleně ovlivňovat mravní vývoj svých svěřenců“³
Morální výchova by měla být nedílnou součástí výchovně vzdělávacího procesu ve škole. Proto je pro učitele nutná a žádoucí orientace ve filosofii a etice.

„Pokud se s mravní výchovou setkáváme, pak dominuje ve dvojí základní variantě:

---

¹ VESELÁ, Z. Mravní nemoci mládeže a jejich prevence. Brno: KONVOJ, 1997. 204 s. ISBN 80-85615-70-3, s. 54

² SAK, P. Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů. Vyd. 1. Praha: Petrklíč, 2000. 291 s. ISBN 80-7229-042-8. str. 40.

³ VESELÁ, Z. Mravní nemoci mládeže a jejich prevence. Brno: KONVOJ, 1997. 204 s. ISBN 80-85615-70-3, s. 33

- 1) regulativní varianta – téma morálky se objevuje zpravidla při opakovaném nebo výraznějším porušení normy (porušení školního řádu); jedná se především o řešení přestupků. Žáci se především učí tomu, co nedělat.
- 2) proklamativní varianta – informativní – vyskytuje se v podobě seznamování žáka s normou (opět se může jednat o školní řád) a dále při výuce etické a občanské problematiky. Jedná se pouze o informativní způsob výuky. Žák je seznámen s pravidly chování, která se od něj očekávají¹.

Cílem a smyslem vzdělání je rozvíjet a stimulovat žáka. „Učit děti uznávat základní morální hodnoty je nejdůležitější a nejefektivnější způsob výchovy, jakým můžeme přispět k tomu, aby se v životě cítily šťastné. Individuální i společenské štěstí se spojuje s chováním založeným na jistých morálních zásadách. Děti metodou pokusů a omylů zjistí, že mezi životem založeným na hodnotách a pocitem štěstí skutečně existuje vzájemná souvislost. Selhání a nepříjemné pocity ze špatného chování je mohou přivést k poznání základních hodnot a naučí je čestnému přístupu k životu.“² Vzdělávací proces pozitivně ovlivňuje utváření osobnosti. Pedagog by měl znát hodnotový systém, být schopen a připraven podle hodnotové orientace jednat, tím předává své hodnoty žákům, kteří jsou vystaveni jeho chování, vnímají jej, vědomě či nevědomě, a obohacují tím svůj hodnotový základ. S hodnotovou výchovou by se žáci měli setkávat ve školní výchově pravidelně v rámci všech vzdělávacích oblastí rámcového vzdělávacího programu i průřezových témat.

---

¹ VESELÁ, Z. Mravní nemoci mládeže a jejich prevence. Brno : KONVOJ, 1997. 204 s. ISBN 80-85615-70-3, s. 34

² EYRE, RICHARD M. Jak naučit děti hodnotám. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 156 s. ISBN 80-7178-360-9. str. 8-9.

1.2 Pohádky

Naučit dítě dobře žít a být šťastné je náročné a důležité. Děti budou vytvářet svět, proto musí vyrůstat v šťastném prostředí. Vyprávění představuje důležitou psychickou potřebu, protože umožňuje dítěti vytvářet imaginární svět a podporuje rodičí se fantazii. Dítě a jeho probouzející se a otevřená mysl čerpá ze všeho co vnímá a tedy také z pohádek, vyprávění a z toho co čte. V pohádkách mají děti možnost snít, představovat si nebezpečí, krásu, strach, lásku, přátelství, věrnost, statečnost apod. a prožívat je ve fantazii, a tím se mnohé skutečnosti učí chápat a připravují se na ně.

Dětským vyprávěním přisuzujeme velký význam a bylo tomu tak odedávna. Vrátime-li se k starým tradicím lidstva, odhalíme, že v mnoha starodávných legendách a mýtech nalezneme neustále se opakující symboly, které později nacházíme v pohádkách bratří Grimmů, Andersena a skoro ve všech vyprávěních pro děti. V souvislosti s tím můžeme zaujmout dvojí postoj:

- Domnívat se, že je to pouhá náhoda a že moderní spisovatelé „vytušili“ starodávná pojetí, mýty nebo představy.
- Nebo, že existuje jistý proud, tok vědomí, zkušeností a moudrosti, jenž přichází z dávných časů a přenáší se z generace na generaci v průběhu lidských dějin.

Přikláním se druhému vysvětlení, neboť v pohádkách a jejich symbolických a nadčasových prvcích cítím odkaz tisíciletých tradic lidstva, které se snaží nás a naše děti připravit na život.

1.2.1 Co je mýtus

Většinu nejstarších slovesných památek tvoří právě mýty. Z počátku se však mýty předávaly jen ústní formou. Je tedy možné, že v dlouhé historii ústního podání i později v písemných pramenech přibíraly mytické příběhy stále nové prvky. Někdy se do jejich obsahu promítaly skutečné historické události a dlouhodobý kulturní vývoj. Mýty však nelze interpretovat pouze jako záznam historických událostí. Pomocí mýtů si lidé vysvětlovali působení přírodních sil, život i smrt, vznik vesmíru, země a jiné děje, kterým nerozuměli. Mýty mohly dobře posilovat pocit sounáležitosti, ukazovat cestu v nepřehledných a těžkých životních situacích, být nápomocny ve vytváření morálních systémů společností. „Mýtus obsahuje kompletní světový názor. Je v něm vyjádřena celá

kultura se svými vzpomínkami, tradicemi a zvyky.“¹ Pro civilizace byly mýty oporou, nosníkem morálky a soudržnosti. Mytické myšlení podstatnou měrou ovlivňovalo život tehdejší společnosti.

Slovo mýtus (řecky μύθος, vyprávění) se v soudobé češtině užívá ve dvojím, na první pohled opačném smyslu:

- V běžné řeči znamená často nepravdu, vybájené nebo vymyšlené tvrzení bez jakéhokoli podkladu.
- V literárním a filosofickém smyslu znamená mýtus báj, tradiční, obvykle anonymní epický útvar, který dává odpovědi, aniž by kladl nějaké otázky. Vznikl totiž v neproblematickém světě, kde pro individuální tázání a pochybnosti nebylo místo. Je to tradovaný příběh (řetězec příběhů či vyprávění), které nesdělují informace, nýbrž vyvolávají prostřednictvím obrazů dojem hlubšího porozumění celku světa nebo nějaké jeho podstatné části v jejich významu pro lidský život.²

Řecké *mythos* původně znamená řeč a vyprávění, zejména o dávné minulosti. Tradiční vyprávění, které se často zpívalo nebo recitovalo při velkých slavnostech a tvořila společný majetek nějakého kmene nebo skupiny, známe téměř ze všech starých kultur. Jejich tématem byl často počátek světa, založení města, původ nějakých slavností nebo institucí, ne ovšem s historickým nebo vědeckým záměrem, ale jako potvrzení společné a pro všechny závazné zkušenosti, která má význam pro současný život. Podle M. Eliada bylo slavnostní připomínání počátků součástí každoroční obnovy společenství, které se tak snažilo zbavit nánosů viny a nezdarů, které přinesl minulý rok, a vrátit se tak k původní čistotě tak, jako se každoročně obnovuje příroda.³

Existuje mnoho názorů a výkladů mytologie. Někteří badatelé zabývající se studiem mytologie věří, „...že mýty starověku představují jeden z nejhlubších výkonů lidského ducha, inspirovanou tvorbu nadaných a mýtotvorných myslí, nenakažených současným vědeckým přístupem a analytickou mentalitou, a tudíž otevřených a schopných vnímat hluboké kosmické vnitřní nazírání, jež je již skryto modernímu myslícímu člověku s jeho zábrannými definicemi a mrtvou logikou bez duše.“⁴ Jiní se na mytologii dívají jako na pověrečné pohádky zanedbatelného intelektuálního a duchovního přínosu, na jakési

---

¹ DOMMERMUTH-GUDRICH, G., BRAUNOVÁ, U.: *Neznámější mýty. 50 klasických mýtů antického světa*, Nakladatelství Sloart, 2004, s. 9.

² <http://cs.wikipedia.org/wiki/M%C3%BDtus>

³ ELIADE, M.: *Mýtus o věčném návratu: (archetypy a opakování)*, Vyd. 2. Praha: Oikoyomenh, 2003. 104 s. ISBN 80-7298-037-8.

⁴ KRAMER, S.,N.: *Mytologie starověku*, Orbis, Praha 1977, s. 7.

dětské výtvořiny přebujelé představivosti a fantazie. Mnozí moderní mytologové vidí těsnou spojitost mýtů s rity a rituály a předpokládají, že mýtus byl ve své době jen vysloveným ritem, a že mýtus a rituál byly prakticky dvě strany téže mince. Historikové náboženství přichází s tvrzením, že mýty měly původně etiologický ráz, tedy že se jedná o vymyšlené příběhy, které měly vysvětlit podstatu vesmíru, osud člověka, původ zvyků atp. Někteří psychologové hledají v mýtech motivy prapůvodního typu – archetypy, jež jsou společné kolektivnímu podvědomí člověka. O mýtu jako o „chorobě jazyka“ jsou přesvědčeni někteří lingvisté a filologové. Jedná se podle nich o marnou a zbytečnou snahu lidstva vyjádřit nevyjádřitelné a dát do slov to, co nelze zachytit.¹

Jistě nemohou mít všechny mýty stejnou hloubku. V některých mýtech se odráží historické události a vypráví o konkrétních osobách, jiné jsou čistými výtvořiny fantazie a představivosti, která se snaží slovy vysvětlit nepopsatelné, a proto si na pomoc bere obrazný jazyk symbolů. „Mytologie je něco pevného, a přece pohyblivého, podstatného, nikoli statického, poněvadž je to schopno proměny...“² Pokud budeme mýty číst jen jako příběhy popisující skutečné či vymyšlené události, nikdy nemůžeme pochopit jejich pravý obsah. K. Kerényi dodává: „Je samozřejmé, že pro mytologii je třeba mít zvláštní „sluch“ stejně jako pro hudbu nebo poesii...“³ Dále píše, že mytologie vysvětluje vše ve vesmíru nikoli proto, že byla vymyšlena za účelem vysvětlovat, ale proto, že sama o sobě je vysvětlující. Mýty byly pro lidi ve starověkých společnostech „...živá skutečnost (žitá realita), o níž se věří, že se zjevila v prvotních dobách a od té doby ovlivňuje svět a osudy člověka...“⁴ Mytologie je způsob vyjádření, který není možné nahradit jinou jednodušší formou. Jedná se o primární stavy, prvotní principy, které nikdy nestárnou, nelze je přesáhnout a vše z nich stále pochází. Mytologické události tvoří základy světa, jsou to tzv. *archai* – počátky, k nimž se vše vrací. Jejich poznání poskytuje člověku motivy pro jeho morální činy a směrnice jeho chování.

1.2.2 Etymologie slova pohádka a bajka

1. Pohádka: Ještě v 19. století bylo rozšířenější označení báchorka. Slovo pohádka znamenalo staročesky spor, hádanku, záhadu. Josef Jungmann ve svém Slovníku českoněmeckém uvádí, že toto slovo pochází z polštiny, od polského slova „gadać“

¹ KRAMER, S., N.: *Mytologie starověku*, Orbis, Praha 1977, s. 258, s. 8.

² KERÉNYI, K.; JUNG, C. G.: *Věda o mytologii*, Nakladatelství Tomáše Janečka, 1993, s. 9.

³ KERÉNYI, K.; JUNG, C. G.: *Věda o mytologii*, Nakladatelství Tomáše Janečka, 1993, s. 10.

⁴ KERÉNYI, K.; JUNG, C. G.: *Věda o mytologii*, Nakladatelství Tomáše Janečka, 1993, s. 11.

(mluviti, vyprávěti, tlachati), které je praslovanského původu a je příbuzné se staroindickým “gádati” (mluví).¹

2. Bajka: Bajka (lat. apologie, fabula, exemplum; fr. l’apologue, fabula; něm. Fabel; angl. fable; rus. basnja; pol. bajka) pochází od slovesa bajati, což znamená mluvit (jako lat. fabula od fari = mluvit).² Původně má tedy obdobný či stejný význam jako slovo pohádka.

1.2.3 Co je bajka

Bajka označuje v širším smyslu vymyšlenou a nepravdivou povídku (tak jako slovo báchorka, pohádka) a v užším smyslu je alegorií, z které vyplývá nějaké poučení, životní pravidlo či poukázání na chybné a nemorální jednání. Bajka je tedy krátké alegorické vyprávění ve verších nebo v próze a je jedním z nejstarších literárních žánrů. V bajce nejčastěji vystupují zvířata (bajka ezopská) nebo též rostliny, minerály a věci (G. E. Lessing) jako ztělesnění určitých typů lidského charakteru. Má ráz didaktický, moralistní či žertovný, v osvícenství se tento žánr posunul k satíře a adresné společenské kritice (La Fontaine, I. A. Krylov).

Slohová úprava bajek je většinou prostá, důvěrná, veselá, přirozená až naivní. Cílem bajek je přenést čtenáři poučení zábavnou formou, která usnadní zapamatování.

Existuje různá klasifikace bajek. Řekové např. rozdělovali bajky dle tvorů, kteří v nich vystupují. Uvádím pouze nejzákladnější rozdělení bajek dle Otova slovníku naučného³. Rozlišuje se bajka jednotlivá (jednotlivý příběh) a bajka rámcová (bajka bývá vetkána či vsunuta do jiné povídky). Z jiného aspektu se pak bajky rozdělují obrazné (bajka je více výpravná, prostá, názorná a starší) a didaktické (bajka je reflexnější a mladší).

Bajky a krátké mravoučné příběhy si vyprávěly všechny národy (příklady viz příloha č. 4.) a je pro ně typické časté přejímání od národu k národu. Nejpůvodnější se nacházejí u Řeků a Indů⁴. Příklady nejznámějších bajek (tzv. Ezopových bajek) jsou

---

¹ <http://kramerus.nkp.cz/kramerus/MShowMonograph.do?id=25714>

² Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopædie obecných vědomostí (1890) – online: <http://www.archive.org/details/ottvslovnknauni00ottogoo>

³ Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopædie obecných vědomostí (1890) – online: <http://www.archive.org/details/ottvslovnknauni00ottogoo>

⁴ Ze sbírek indických bajek prosluly Niticastra a její výbor Hitopadesa (kol. r. 200 př. n.l.), dále Pančatantra (asi z V. stol. n.l.).

uvedeny v příloze č. 3, kde naleznete i stručný životopis nejznámějšího řeckého autora bajek Ezopa.

1.2.4 Co je pohádka

Pohádka je často především krásným uměleckým dílem. Pohádky by měly vznikat v každé době, či by se měly ztvárňovat i staré příběhy v novém uměleckém pojetí. „Potěšení, které zažíváme, když si dopřejeme naslouchat pohádce (...), nevyplývá z psychologického významu příběhu (ač i ten přispívá), ale z literárních kvalit pohádky jako uměleckého díla. Pohádka by nemohla mít psychologický dopad na dítě, kdyby nebyla zaprvé a především uměleckým dílem.“¹

Slovo pohádka se v širším smyslu používá také pro vyjádření nepravdy a vymyšleného tvrzení². Jak je pohádka charakterizována ve slovnících? „Pohádka: epický útvar lidové slovesnosti, méně často nazývaný také báchorka, který procházel ústním předáváním z generace na generaci a později byl sběrateli folkloristiky v nějaké podobě (nebo častěji v několika různých podobách) zaznamenán. Ve skutečnosti je však pohádka jednou z nejsložitějších literárních oblastí, užívající převážně prózu...“³ „Pohádka, báchorka – žánr lidové slovesnosti; epické vyprávění, většinou prozaické, v němž se zobrazení reálného světa spojuje v umělecký celek s líčením nadpřirozených jevů... K základním vlastnostem žánru pohádek patří mezinárodnost látek a jejich obměňování podle místních a historických podmínek (například motivy z orientálního souboru Tisíc a jedna noc pronikly do celého světa). České lidové pohádky sbírali například K. J. Erben, J. Š. Kubín, V. Tille, B. M. Kulda; slovenské B. Němcová, P. Dobšinský. Mezi klasické tvůrce umělé pohádky patří například Ch. Perrault, H. Ch. Andersen, bratři Grimmové, O. Wilde.“⁴

Na pohádky se vědci dívají z nejrůznějších hledisek, podle toho pohádky klasifikují, hodnotí, vysvětlují apod. Níže uvádím přehled základních vědeckých přístupů k pohádkám:

- Historický: původ pohádek (mýtus, rituál, víra, představy „primitivních kultur“) a cesty jejich šíření.

¹ BETTELHEIM, B. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době. Přel. L. Lucká. Praha: Lidové noviny, 2000. 335 s. ISBN 80-7106-290-1. s. 15

² Tento význam má v širším slysu také mýtus a bajka – viz text výše.

³ CHALOUPKA, O. Příruční slovník české literatury. Vyd. 1. Praha, 2005. 1116 s. ISBN 80-86785-03-3. s.727

⁴ http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=74178

- Morfologický a strukturalistický: forma, styl, dějový sled a struktury pohádky.
- Jazykový a literární
- Folkloristický a etnografický
- Geografický
- Náboženský
- Sociohistorický a sociopsychologický: pochopení pohádky s ohledem na kulturu.
- Pedagogický
- Psychologický: psychoanalýza a analytická psychologie – pohádka symbolickým způsobem zobrazuje lidskou mysl a procesy, které se v ní odehrávají.¹

V další části práce je zohledněno především pedagogické hledisko i když byl již výše naznačen také vztah pohádek a mýtů (pohádky do jisté míry vyvěrají z mýtů), neboť dnešní pohádky (zejména rozsáhlá fantasy literatura) v podstatě nahrazují mytologii. „Už u Platona se dovídáme, že dětem staré ženy v rodě vyprávějí symbolické příběhy - mýty. I v této době souvisí pohádky a vyprávění s výchovou dětí. Mýty o hrdinech s velmi podobnou tematikou se objevují ve všech civilizacích na světě. Předávají se vyprávěním a povzbuzují k následování. Zamýšlejí se nad nejrůznějšími problémy života.“²

1.2.5 Pohádka - stručná žánrová charakteristika

„Říše pohádek leží daleko a hluboko a vysoko a je plná mnoha rozličných věcí: lze tu nalézt všeliká zvířata a ptáky, bezbřehá moře a nespočet hvězd, krásu, jež očarovává, a na každém kroku nebezpečí, radost i smutek, ostré jak meč. Člověk se snad může považovat za šťastného, že do té říše zabloudil, avšak samo její bohatství a podivuhodnost poutají jazyk poutníka, jenž by o nich chtěl vyprávět.“³ Pohádkovou říši „nelze polapit do sítě slov, vždyť jednou z jejích vlastností je nepopsatelnost, i když ne nepostřehnutelnost.“⁴

¹ Pro psychologický výklad pohádek je v češtině dostupná velice zajímavá kniha: FRANZ, Marie-Louise von. Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie. 1. vyd. Přel. K. a J. Černí. Praha: Portál, 1998. 182 s.

² STREIT, J. Proč děti potřebují pohádky. 1. vyd. Přel. M. Luňáčková. Praha: Baltazar, 1992, 79 s. ISBN 80-900307-4-2.

³ TOLKIEN, John Ronald Reuel. Pohádky. 1. vyd. Přel. A. Pastorek, J. Čermák. Praha: Winston Smith, 1992, 188 s. ISBN 80-85643-05-7.

⁴ tamtéž – viz poznámka výše

Pohádka, patří k nejstarším a k jednomu z nejoblíbenějších epických literárních žánrů lidové slovesnosti. Ústně tradovaná folklorní (lidová) pohádka vznikala především pro dospělé a vyprávěla se jen tehdy, nebyly-li děti přítomné. Vypravěči si pohádkami předávali životní empirii, moudrosti, vyslovovali své touhy, představy a přání. Vytvářeli si fantastický svět, který obohacovali sice o hororové nebo erotické motivy, ale v němž existovala víra v absolutní mravní hodnoty, tj. v dobro, spravedlnost a pravdu, harmonické soužití člověka s přírodou.

Postupem času v době tzv. národního obrození, kdy vzrůstal zájem o lidovou tvorbu, začali literární badatelé a spisovatelé pohádky sbírat a zaznamenávat. Sbírali a zapisovali je literáti, nemohlo nedojít k autorským zásahům do folklorních textů. Literární (klasická, adaptovaná, tradiční) pohádka byla na jedné straně postavena na tzv. klasické adaptaci, která hledala ve všech variantách lidového textu variantu optimální, vybírala jen nejlepší zpracování prvků a motivů a odstraňovala přebytečné. Takto s pohádkou pracoval například Karel Jaromír Erben. Na straně druhé vycházela z tzv. adaptace autorské, jež také dodržovala žánrovou strukturu a žánrové konstanty, ale jen do určité míry. Božena Němcová a jiní vnesli do svých pohádek individuální představy, subjektivní invenci a kreativitu, stále však na pozadí lidového modelu. V literární pohádce dochází nejen v jistém slova smyslu k umělým zásahům do pohádkového žánru, ale také k narušení zaměření na dospělého čtenáře. Postupně mizí hororové, erotické a jiné dětem „nepřístupné“ motivy a prvky a pohádka se přesouvá do oblasti literatury pro děti.

Autorská adaptace lidové pohádky vytvořila podmínky pro vznik nového proudu, kterému se říká pohádka autorská (umělá, moderní). Autoři čerpají ze života v moderní společnosti, vyslovují své názory na život v ní a zajímají se o dětského čtenáře. Odráží dětskou fantazii, představivost, obrazotvornost, spontaneitu, jejich svébytné vidění a interpretaci reality. Z velkého množství tvůrců autorské pohádky uvedu jen ty nejznámější: K. Čapek, J. Wolker, J. Lada, V. Čtvrtek, M. Macourek, J. Werich, O. Hejná, K. Šiktanc, P. Šrut a další.

Moderní pohádka narušuje vžitě konvence žánru, nenavazuje tedy na lidový model jako literární pohádka, ale pouze přebírá některé jeho atributy jako fantastický svět, personifikovaná zvířata, antropomorfizované předměty, kouzelné prvky, boj dobra se zlem a podobně. Nepoužívá je však v tradiční podobě, mění jejich role a význam. Záleží jen na autorově invenci a záměru, jakých prvků a jakým způsobem využije.

Ve vymezení jednotlivých typů pohádky je terminologická nejasnost a nejednotnost. Ve výše uvedené žánrové charakteristice jsem vycházela z klasifikace Věry

Vařejkové¹, která dělí pohádku na folklorní, literární (klasická a autorská adaptace) a autorskou, přičemž připouští i synonymní označení u literární pohádky klasická nebo tradiční a u autorské umělá či moderní.

Základní charakteristiky tradiční pohádky:

- není znám autor (proslavili se jejich sběratelé), jejich vznik a význam je nejasný, často existuje několik variant jednoho pohádkového příběhu;
- vyprávění není vztaženo k určitému místu (za devatero horami);
- příběh není vyprávěn jako přímý zážitek vypravěče;
- příběh není omezen časem, odehrává se v typickém (pohádkovém) „bezčasí“ (bylo nebylo...), na konci příběhu často nepoznáme kolik času uplynulo, čas postupuje chronologicky;
- pohádka má ustálenou strukturu: opakování úvodních a závěrečných formulí (žil jednou jeden..., ...a jestli neumřeli, tak tam žijí dodnes), schematičnost kompozice, typizace postav (princezna je dobrá a krásná, čarodějnice je zlá a ošklivá), opakují se čísla 3, 7 či 9;
- dobro vítězí na zlem, pravda nad lží apod.;
- kouzelné prvky a nadpřirozeno je v příběhu zcela běžné, jsou propojeny s životem postav, zejména hrdiny;
- v centru pozornosti pohádky je hrdina a jeho poslání, úkol;
- obsahuje zřetelné prvky potvrzovacích rituálů (např. rituály vztahující se k potvrzení dospělosti), které se objevují ve formě pokusů, které prověří hrdinovy schopnosti a odhodlání;
- jedná se o symbolické vyprávění, skutečný obsah je vyjádřen pomocí obrazů a symbolů pojednává o základních principech platných pro život člověka; „Každý drak je personifikovaná tma, každý vítězný princ personifikované slunce; každá pohádka znamená vítězství dne nad nocí, slunce nad zatměním, jara nad zimou a tak dále.“²

---

¹ VAŘEJKOVÁ, Věra. Česká autorská pohádka. 1. vyd. Brno : CERM. 1998. 16 s. ISBN 80-7204-092-8

² ČAPEK, Karel. Marsyas čili Na okraj literatury. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1971. 185 s. s. 95

1.2.6 Funkce mýtů, bajek a pohádek

Při hodnocení pohádky se často vychází z toho, jakou má funkci v souvislosti s působením na čtenáře. V dětské literatuře jako takové se naplňují tyto funkce: **estetická, poznávací, relaxační, didaktická (výchovná) a fantazijní**.¹ Např. v pohádce převažuje fantastičnost a didaktičnost. U bajek se vyskytuje hlavně funkce výchovná. S pedagogikou má pohádka, mýtus i bajka společný zájem, jímž je morální a osobnostní růst dítěte. Není to ovšem jen etický podtext, co přitahuje děti i dospělé k pohádkám bajkám a mýtům, ale i umělecké provedení.

„Mýty, legendy a pohádky podporují a sytí lidskou fantazii. Příběhy neslouží jen k vyvolání citového napětí, ale navádí k adekvátní orientaci a reagování ve složitých a dětem jinak nepochopitelných situacích v mezilidských vztazích. Navíc poskytují i řešení dosud jen podvědomých otázek po původu a vzniku světa. Podaří-li se probudit v dítěti dobrý vztah k příběhům, je tak pohádka ideálním činitelem dětské socializace kultivace.

Důsledky symbolické aktivity člověka:

- Rozvoj symbolické komunikace výrazně podnítl vývoj duševní činnosti.
- Postup pokusem omylem je nahrazen operacemi a symboly.
- Symboly obrazně anticipují budoucí cíl a postup a determinují současné jednání
- Lidmi vytvořený „vesmír symbolů“ dokáže emancipovaně od reality žít vlastním životem. Má vlastní autonomii a vnitřní logiku, ať jde o mýty, náboženské systémy, renesanční filosofii, hudbu, fyziku atd. to vše existuje od počátku pod vlivem vlastních východisek a principů.
- Důsledky obrazů se tak stávají obrazem důsledků- bez vůle člověka
- Nepříjemné dopady schopnosti tohoto symbolického univerza - vede až k úzkosti a strachu z budoucnosti.

Právě na obrazné symboly je zvlášť bohatý svět pohádek.“²

---

¹ Zpracováno podle: ČEŇKOVÁ, J. a kol.: Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury : adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež. 1. vyd. Praha: Portál 2006. 171 s. ISBN 80-7367-095-X s.12.

² ČAČKA, O. Psychologie imaginativní výchovy a vzdělávání s příklady aplikace. Brno: Doplněk, 1999. 366 s. ISBN 80-7239-034-1.

1.2.7 Výchovné aspekty pohádek, bajek a mýtů

„(Dítě) potřebuje – a v tomto okamžiku dějin to snad ani není nutné zdůrazňovat – morální výchovu, která mu jemně a pouze mezi řádky naznačí výhody morálního jednání nikoli pomocí abstraktních etických pojmů, ale toho, co se jeví jako hmatatelně dobré a pro dítě tudíž smysluplné. Tento druh smyslu nachází dítě prostřednictvím pohádek“¹

Teoretici pohádek se shodují na důležitosti živého vyprávění, které i když není dokonalé je vždy lepší než kazeta nebo film. Dospělý by tedy měl překonat stud a falešné zábrany a pokusit se vložit do vyprávění srdce. Velmi ráda vzpomínám na vyprávění své maminky. Měli jsme doma takový zvyk. V neděli ráno jsme s bratrem v klouzli do postele k rodičům a maminka nám vyprávěla příhody Huberta a Apolenky. Byly to její vzpomínky na naši dětskou neposlušnost, nešikovnost, radosti a úspěchy, které přinesl uplynulý týden či měsíc a které ona promítala do postavy Huberta a Apolenky. Někdy něco přidala, upravila nebo něco jen naznačila. Často jsme Huberta a Apolenku bránili a vysvětlovali jsme proč něco rozbili nebo provedli. Také jsme nadšeně napovídali, varovali, ale i protestovali, jen aby Hubertovi a Apolence nebylo třeba ukřivděno a aby vyprávění dobře dopadlo. Vyprávění si maminka nijak nepřipravovala a bylo vlastně velmi prosté, ale přesto jsme to milovali.

Pohádka, bajka i mýtus má svoje místo ve výchově dětí už dávno ustáleno a to zejména ve výchově mravní. „Duch spravedlivé morálky provívá všechny pohádky a umožňuje nám už v něžném raném věku v dítěti založit a upevňovat mravnost tam, kde selhaly stovky rozkazů a napomenutí“² Zajímavé jsou z tohoto pohledu především bajky, které mají hlavně mravoučný cíl, který je vyjádřen velmi jednoduše a srozumitelně. (Příklady bajek viz příloha č. 3. a 4.)

Pohádky, bajky a mýty nebyly původně určeny dětem, ale všem lidem. „Pohádka vádí dětského vnímatele do přediva lidských vztahů a hodnot a nabízí mu orientaci. Pomáhá mu v sebepoznání, sebezdokonalování a odhadu vlastních možností, je jedním z podnětů nalezení sebe sama, své osobní identity. Uspokojuje v dané fázi vývoje dítěte jeho potřebu sdělování, fantazie, pohody, poznávání, naděje a současně v dítěti upevňuje

---

¹ BETTELHEIM, B. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době. Přel. L. Lucká. Praha: Lidové noviny, 2000. 335 s. ISBN 80-7106-290-1. s. 9

² STREIT, Jakob. Proč děti potřebují pohádky. 1. vyd. Přel. M. Luňáčková. Praha: Baltazar, 1992, 79 s. ISBN 80-900307-4-2. s. 26

vědomí hodnot pro jeho další životní cestu: Na této cestě dítě v určité chvíli svět pohádek opouští, ale v sobě si jej trvale uchovává.“¹

Pohádky a bajky se pro svoji srozumitelnost staly především dětskou četbou. Dávají mnoho kladných podnětů pro rozvoj hodnot, imaginace, charakteru, citu, jazyka i uměleckého vkusu a to prostřednictvím nadčasových motivů. „Pohádka provází život mnoha generací, inspiruje se jím, modifikuje, nově zhodnocuje náměty, symboly, a motivy z různých prostředí a dob, přetváří realitu do fantazijních obrazů a hyperbolizovaných rozměrů. Dala také slovo prostému člověku a vstoupila do lidového vypravěčství. Uchovala si přitom průzračnost a srozumitelnost, byla přirozeně přijata i dětmi stala se součástí jejich světa. Poskytuje jim modely životních situací ,obrazy nabývané zkušenosti, příklady k utváření osobní identity, souznění s dětskou schopností vytvářet si vlastní imaginativní svět a spřádat představy a hry do podob epického dění. Postavy a děje z pohádek do tohoto světa vstupují bez zábran a přinášejí s sebou asociativní podněty, mravní principy, naděje a opory. Umožnit dětem kontakt s texty ,které nesou hodnoty tisíciletími prověřené, i s těmi, které své náměty objevují v našem světě, aniž ztrácejí návaznost na tradici a genezi žánru.“²

„Pro ranné etapy estetické a mravní výchovy je pohádkový černobílý model světa zcela optimální. Platí v něm Platonova idea, že výchova je podmíněna kvalitou hodnot a ideálů obsažených v umění. Pohádky tak zprostředkovávají dětem žádoucí kontakt se světem, nabízejí vzory, povzbuzují srdce, jsou zdrojem optimismu i důvěry v člověka a činitelem pozitivního vztahu k morálním hodnotám. U dětí je třeba zabránit fixaci strachu, pesimismu či bezradnosti. Pro plnohodnotnou a komplexní mravní výchovu je stejně důležité vyprávění o Popelce jako Hamlet – jde jen o to co, kdy.“³

Níže je popsán vztah jednotlivých stádií kognitivního vývoje člověka k pohádkám, bajkám a mýtům. Toto navržené přiřazení různě složitých pohádek a vyprávění k Piagetovým stádiím kognitivního vývoje jedince je zatím pracovním návrhem, který by si zasloužil podrobnější rozpracování a argumentaci v další práci.

---

¹ PIAGET, J. Psychologie dítěte. Vyd. 4. Přel. E. Vyskočilová. Praha : Portál, 2001. 143 s. ISBN 80-7178-608-X.

² PIAGET, J. Psychologie dítěte. Vyd. 4. Přel. E. Vyskočilová. Praha : Portál, 2001. 143 s. ISBN 80-7178-608-X.

³ ČAČKA, O. Psychologie imaginativní výchovy a vzdělávání s příklady aplikace. Brno: Doplněk, 1999. 366 s. ISBN 80-7239-034-1.

Piagetem navržená stádia kognitívneho vývoje jedince¹ ve vztahu k pohádkám mýtům a bajkám:

Vývojové stádium	Věk	Odpovídající formy příběhů
1. senzomotorické	0 až 2 roky	Pro rozvoj dítěte je dobré na něj mluvit a zpívat mu. Krátké příběhy, říkadla a říkanky doprovázené stále stejnými pohyby (např. vařila myšička kašičku...), popisování obrázků.
2. předoperační	2 až 7-8 let	Postupuje se od krátkých příběhů k delším. Pohádky klasické i autorské – „Pohádka představuje svět jasných dějů, kombinuje a v mnoha variacích opakuje základní situace. Vytváří postavy vyhraněné, schematizované a zřetelně rozlišené v mezích dobra a zla ohrožení a bezpečí, pozitivních negativních vlastností, chytrosti hlouposti. Místo a čas bývají odlehlé, neurčité, zlé chvíle, často i kruté se odehrávají jinde a jindy, jejich řešení je spravedlivé a eticky uspokojivé. Po napětí a nebezpečí přichází uklidnění.“ ² Bajky – „Polidšťování zvířat a ožívování věcí v pohádkách souzní s dětským fyziognomickým přístupem ke světu, neboť dítě samozřejmě umí rozmlouvat se zvířaty a věcmi.“ ³ Zjednodušená převyprávění mýtů. „Podle výzkumů dítě v 5-6 letech bezpečně už rozlišuje pohádku smyšlenku od povídky ze života.“ ⁴
3. konkrétních operací	7-8 až 11 let	Od klasických a autorských pohádek se postupně přechází k delším vyprávěním a složitějším příběhům (četba na pokračování). Bajky i mýty jsou vhodné.
4. formálních operací	12 a více let	Barvitě a složitě komplexní příběhy. (viz kapitola 1.3.3) V dnešní době jej poskytuje zejména bohatá fantasy literatura. Dítě je schopné plně vnímat symbolický a přenesený význam mýtů a příběhů. Klasická literatura nejrůznějších žánrů. Mýty může začít dítě vnímat i v symbolické rovině.

„V průběhu vývoje člověka dochází k různým druhům výchovy a osvojování duchovní kultury. Prostřednictvím pohádek je dětem předávána řada komplexních a v tomto období pro ně zcela nedostupných kultivačních aspektů. Pohádky napovídají zcela bezděčně a mimořádně účinně jak žádoucí reakce, tak pravidla i východiska, včetně osvědčených hodnot. Dítě se nenásilnou formou učí složité problematice základních principů sociálních vztahů.“⁵

V další kapitole uvádím konkrétní příklady výchovných aspektů a poselství klasické pohádky Pták ohnivák a liška Ryška, pohádkového vyprávění starého mýtického

¹ viz kapitola 1.4.1 Jean Piaget - kognitivní vývoj jedince.

² PIAGET, J. Psychologie dítěte. Vyd. 4. Přel. E. Vyskočilová. Praha : Portál, 2001. 143 s. ISBN 80-7178-608-X.

³ tamtéž – viz poznámka č. 1

⁴ ČERVENKA, J. O pohádkách. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. 308 s. s. 9

⁵ ČAČKA, O. Psychologie imaginativní výchovy a vzdělávání s příklady aplikace. Brno: Doplněk, 1999. 366 s. ISBN 80-7239-034-1.

příběhu Amor a Psýché a několika moderních komplexních a rozsáhlých fantasy a sci-fi příběhů s výraznými tradičními a univerzálními až mytologickými prvky.

1.3 Obsahová analýza – výchovné aspekty

1.3.1 Pták ohnivák a liška Ryška - obsah a výchovné aspekty

V pohádce Pták ohnivák a liška Ryška zpracované Karlem Jaromírem Erbenem se objevuje většina charakteristik klasické pohádky.

Obsah a děj¹: V jednom království mají jabloň, která plodí zlatá jablka. Najednou se však začnou jablka ztrácet. Král proto vysílá postupně své tři syny aby v noci hlídali jabloň a chytili zloděje. Úspěšný je nejmladší syn, kterému se podaří postřelit zloděje – ptáka Ohniváka a získá tak jedno jeho zlaté pero. Zlatá jablka se přestanou ztrácet. Starý král začne toužit po ptákovi Ohnivákovi a po jeho zpěvu. Vyšle tedy své tři syny do světa aby mu přinesli ptáka Ohniváka. Tři bratři se rozdělí již na prvním rozcestí. Nejmladší králevic (dále jen „králevic“) si získá svou dobrotou pomoc lišky Ryšky. Získá tak ptáka Ohniváka, ale také koně Zlatohříváka a zlatovlasou pannu. Na cestě zpět domů králevic potká své bratry a ti ho v lese zabijí a ukradnou vše, co na své cestě získal. Zachrání jej opět liška Ryška s ptákem Ohnivákem a starý král nechá starší syny popravit.

Výchovné poselství pohádky:

- pohádka jednoznačně podporuje víru v dobro a jeho vítězství a to až za hranice smrti (starší bratři králevice zabijí, ale ten díky nadpřirozeným silám obživne); „Pohádka jasně naznačuje výhody morálního jednání nikoliv pomocí abstraktních etických pojmů, ale toho co se jeví jako hmatatelně dobré a pro dítě tudíž smysluplné.“²
- štedrost a schopnost podělit se i o to málo co máme se mnohonásobně vyplatí (králevic se podělí o jídlo s hladovou liškou Ryškou a tím si získá, aniž to zamýšlí, její věrnost a pomoc);
- zrada se nevyplácí (bratři jsou potrestáni smrtí);
- vyplatí se poslouchat a dodržovat moudré rady (králevic většinou neuposlechnou přesně radu lišky Ryšky, což mu vždy velmi zkomplikuje splnění úkolu);

---

¹ Kompletní pohádku je možné najít také na internetu:

http://cs.wikisource.org/wiki/Pt%C3%A1k_Ohniv%C3%A1k_a_li%C5%A1ka_Ry%C5%A1ka

² BETTELHEIM, B. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době. Přel. L. Lucká. Praha: Lidové noviny, 2000. 335 s. ISBN 80-7106-290-1.

- relativnost výhry a prohry (kralevic neuposlechne rady lišky Ryšky a tím pádem nezíská snadno ptáka Ohniváka a musí pro jeho získání splnit další úkol, ale tím nakonec získává ještě více)
- vyplatí se mluvit pravdu (kralevic nikdy králům netají, když jej chytí při krádeži, proč chce získat jejich ptáka Ohniváka či koně Zlatohříváka, podstupuje kvůli tomu sice další dobrodružství a pokušení, ale to se mu nakonec vyplatí)
- starším lidem a rodičům se má pomáhat (vztah kralevice k starému králi – otci; kralevic jde do světa aby vyléčil královo smutné srdce, které touží po zpěvu ptáka Ohniváka);

1.3.2 Amor a Psýché – obsah a výchovné aspekty

Mýtus či pohádku Amor a Psýché jsem vybrala zejména z důvodu velkého stáří. Tento příběh je zachycen v knize Zlatý osel. Autorem knihy je filosof a řečník Apuleius¹ z 2. stol. n.l. Tento příběh se stal pravděpodobně předobrazem mnoha pohádek a nebo ukazuje na opravdu obrovské stáří pohádkových prvků a jejich propojenost s mýty.

Obsah a děj²: Ze tří králových dcer byla ta nejmladší, Psýché, bezpochyby nejkrásnější. Její nedostižná krása byla tak věhlasná, že ze všech stran přicházeli lidé, aby obdivovali tuto dívku a začali ji uctívat jako bohyni Venuši. Bohyně začala na její proslulost žárlit a poslala tedy svého syna Amora aby Psychu proklál svým šípem a způsobil že se zamiluje do toho nejposlednějšího muže, kterému není nic svaté. Psýché mezitím trpí samotou, neboť se jí žádný ze smrtelníků neodvažuje požádat o ruku. Jednoho dne se její otec rozhodne požádat o radu věštírny. Odpověď věštírny byla následující: „Na vrchu vysoké hory nech postavit, králi, tu dívku, k sňatku ji obleč stejně, jako by do hrobu šla. Nedoufej, že získáš zete, jenž z lidského rodu má původ, bude to obluda strašná, úplný zuřivý drak, který na svých křídlech létá vždy ve výši, sužuje všechno, ohněm a šípem zkázu každému přinese hned. Jupiter sám se ho bojí a bohové mají z něj hrůzu, strach z něho mají i řeky, dokonce sám temný Styx.“³ Rodiče věštbu uposlechli. Když zůstala Psýché sama, zvedl se vítr a zanesl ji na mýtinu, na které se tyčil velkolepý palác se zlatým sloupořadím a mramorovými stěnami. Okouzlená Psýché vstoupila do domu. Jak

¹ Lucius Apuleius Platonicus (asi 125-180), známý obvykle jen jako Apuleius - latinsky hovořící a píšící řečník a platónský filosof.

² APULEIUS, L. Zlatý osel. Přel. V. Bahník. 2. vyd. Praha: Euromedia Group, 2002. 448 s. ISBN 80-7202-860-X. s. 129-193.

³ APULEIUS, L. Zlatý osel. Přel. V. Bahník. 2. vyd. Praha: Euromedia Group, 2002. 448 s. ISBN 80-7202-860-X. s. 133.

procházela místnost po místnosti, ozval se hlas, který se jí dal plně k službám a nabídl se, že splní každé její přání. Celá armáda neviditelných služebníků, sluhů jejího manžela, byla připravena jí sloužit. Manžel uléhal na lůžko po jejím boku pod rouškou temnoty a zůstával jen do úsvitu. Přicházel každou noc a nikdy jí nedovolil, aby na něj pohlédla. Psýché začala muže, kterého znala jen podle hlasu, milovat. Jedné noci ho Psýché požádala, aby jí dovilil pozvat do paláce své sestry, aby ji už nepokládali za mrtvou. Ač ji manžel varoval, že to nepřinese nic dobrého nakonec podlehl jejím prosbám. Psýché pozvala sestry, strávily společně den, obdarovala je krásnými dary a pak se rozloučily. Návštěva se po čase opakovala. Sestry se Psýché opět vyptávaly i na jejího manžela a ta ve své nepozornosti jej popsala jinak než během jejich první návštěvy. Sestrám tedy svitlo, že Psýché svého manžela nikdy neviděla a ona to po jejich naléhání také přiznala. Závistivé sestry jí našeptávaly, že osoba, která se schovává, nemůže být člověk, ale netvor a že se jej má raději pokusit zabít. A Psýché se dala přesvědčit a začala pochybovat. Nachystala si tedy na večer dýku a lampu. Počkala až její manžel usne, poté si vzala do ruky dýku a rozsvítila lampu. Čekalo ji velké překvapení: překrásný mladík Amor, bůh lásky a Venušin syn. Zatímco ho Psýché pozorovala ukápala ji trocha oleje z lampy na Amorovo rameno

a on se probudil. V momentě zmizel Amor i palác. Psýché zůstala sama a byla zoufalá. Bloudila zemí a všude hledala svého miláčka. Nakonec dospěje až k bohyně Venuši, která ji vystavuje těm nejhorším zkouškám. Při plnění úkolů, do kterých se statečně vrhá jí vždy někdo pomůže (uvedeno v závorce). Úkoly jsou tyto: přebrat směsici semen (mravenci), přinést zlatou vlnu (rákos), přinést vodu z pramene řeky Styx (orel), přinést z podsvětí mast dávající božskou krásu (věž). Když se vrací Psýché k Venuši po splnění posledního úkolu opět podlehne zvědavosti a otevře nádobu se vzácnou mastí, kterou nese. V nádobě je ukryt spánek smrti a ona ihned spadne k zemi jako mrtvá. To už ji ale po světě hledá Amor, který ji odpustil, protože ji stále miloval. Z víček Psýché sejme spánek smrti a odnese ji na Olymp. Psýché získá nesmrtelnost a slaví se svatba.

Výchovná poselství příběhu:

- dobro vítězí;
- závistivé a zlovolné sestry jsou potrestány smrtí;
- závist a zloba jsou velmi nebezpečné a nevyplácí se;
- fyzická krása je pozlátko a může být prokletím (Psýché lidé uctívají jako ztělesněnou bohyni, aniž si to ona sama přeje; kvůli kráse trpí samotou, nikdo si ji neodvažuje vzít za ženu, Venuše ji nenávidí);

- věci často nejsou takové jaké se zdají (proroctví věštírny líčící obludu nakonec i pěkně odpovídá popisu působení Amora, tedy lásky ve světě; Psýché má být obětována obludě a získá život v nádherném paláci i manžela či milence);
- nedůvěra a pochybnost nepřináší štěstí
- kdo ztratí vlastní vinou lásku prožije neštěstí a trápení (Psýché je mučena Starostí a Žalostí – Venušiny služebnicemi);
- ztracená důvěra se těžko získává zpět (Psýché pochybuje o Amorovi a nakonec ztrácí vše – Amora i krásný život v přepychovém paláci, aby vše získala zpět musí podstoupit těžké zkoušky);
- projevené upřímnosti, vytrvalosti a statečnosti vždy osud podá pomocnou ruku (při plnění úkolů Psýché neváhá a hned se do nich pouští i když se zdá zřejmé, že nemá naději na úspěch; tato její odhodlanost ale i vytrvalost vždy způsobí, že se nad ní někdo slituje a pomůže jí – rákos, orel, věž, mravenci);
- kdo vyplní díky vlastnímu překonání téměř neuskutečnitelné úkoly získá téměř nemožné (Psýché získává nesmrtelnost a je rovna bohům);
- i člověk, který je v jádru dobrý se může zachovat špatně
- každá chyba se dá napravit, když chceme; vždy je možné získat odpuštění, pokud se o to snažíme vytrvale, neústupně, upřímně a statečně – tedy není to snadné;

1.3.3 Moderní pohádkové příběhy – společné prvky

Níže uvádím v bodech společné výchovné charakteristiky moderních populárních příběhů jako je Harry Potter, Pán Prstenů, Hvězdné války a Matrix. Stručné obsahy těchto filmů a knih se nachází v příloze č.5.

1. Boj dobra a zla

Jak již bylo uvedeno v pohádkách a mýtech je téměř všudypřítomný boj dobra a zla. K moderním příkladům patří Společenstvo prstenu proti temným silám Mordoru, nebo Harry Potter versus Voldemort. V Matrixu zase lidé bojují proti strojům a v Hvězdných válkách Povstalci proti Hvězdě smrti. Ve všech těchto případech je hlavním tématem moc. Zlí chtějí moc pro sebe (Sauron je prostoupený vůlí ovládnout vše živé) a nemají úctu k životům jednotlivců, zatímco dobří úspěšně vzdorují touze po moci a zakládají svou sílu na schopnosti ovládat sami sebe.

2. Hrdina

Hrdina je hlavní postavou příběhu a musí vykonat zvláštní misi. Jeho přirozenost je dvojitá: lidská a neobyčejná. V řecké mytologii byla tato dvojitá přirozenost vyjádřena původem hrdiny, který je téměř vždy polobohem – má jednoho rodiče lidského a druhého božského. Avšak výjimečnost Harryho Pottera, Froda, Luka Skywalkerera a Nea také znamená, že jejich osudem je podstoupit mnohá nebezpečí a projít mnoha zkouškami. Během své mise často jen o vlásek uniknou smrti, ale také objeví svou vnitřní sílu a rozvinou vnitřní schopnosti.

3. Učitel nebo rádce

Příklady: Brumbál, Gandalf, Obi-wan Kenobi, Yoda, Morfeus atd. Každý hrdina má učitele nebo rádce. Ten si je vědom schopností skrytých v nitru mladého hrdiny a jedná jako jeho učitel a průvodce. Připravuje hrdinu na jeho úkol a připomíná mu ctnosti, které musí rozvinout, pokud chce uspět. Většinou zná pravdu nebo ví mnohem více o širších souvislostech poslání a pomáhá svému svěřenci postupně si tuto pravdu uvědomit, a tak se osvobodit od všech iluzí.

4. Proroctví

Příběhy obsahují proroctví týkající se hrdiny. Buď takové, které pomáhá rozpoznat hrdinu, jako v mýtu o králi Artušovi, v němž se člověk, který dokáže vytáhnout meč z kamane, má stát králem, nebo je to proroctví, které odhaluje poslání a osud hrdiny. Ve Hvězdných válkách je řečeno, že Luke svrhne vládce. V Matrixu říká proroctví, že Morfeus najde Vyvoleného, který dokáže osvobodit lidstvo, a že se do něj Trinity zamiluje. Harry Potter postupně odhaluje proroctví o svém spojení s Voldemortem.

5. Poslání

Hrdina musí vykonat nebezpečné poslání, které se dotýká osudu celého lidstva. Vždy se jedná, tím či oním způsobem, o překonání zla. Frodo musí zničit prsten, který všechny spoutává, Harry Potter musí přemoci Voldemorta, Luke Skywalker musí svrhnout zlého Císaře a Neo musí vydlážnit cestu k osvobození ostatních lidí z otroctví strojů.

6. Pokušení

Jednou ze zkoušek, které musí hrdina podstoupit, je pokušení. Luke je pokoušen temnou stranou, Frodo pokouší moc prstenu, pro Harryho Pottera je pokušením používání kouzel ve světě mudlů (nebo zrcadlo, které zobrazuje nejskrytější lidské touhy¹) a Neo

---

¹ Harry Potter a Kámen mudrců – 1. díl série.

musí odolat touze vrátit se zpět do světa iluze (tzv. Matrix). Neo dokáže projevit své skutečné schopnosti, až když je ohrožen život jeho učitele a přítele Morfea.

7. Sebeovládání, budování charakteru, rozvoj ctností

Všichni hrdinové musí získat schopnost ovládat sebe sama. Mladí hrdinové se musí naučit ovládat své nálady a své jednání. Musí překonávat strach z bolesti, naučit se ovládat svou mysl: Luke Skywalker musí nejdříve ovládnout svou mysl, aby dokázal ovládat Sílu, Harry Potter musí brát lekce z „nitrobrany“, aby zabránil Voldemortovi číst jeho myšlenky. Všichni hrdinové musí rozvinout odvahu, vytrvalost, naději, lásku, soucit, kolektivního ducha, soustředění, bystrost, intuici atd., protože to jsou jejich jediné skutečné zbraně v boji proti silám temna.

Všechny tyto prvky se objevují v příbězích již tisíce let. Jejich vliv na komplexní utváření hodnot a morálních postojů současné mládeže je zásadní. Tyto formy zpracování jsou důležité zejména pro utváření vyšších stupňů morálního vývoje člověka během dospívání. To, co udržuje tyto příběhy při životě, je na jedné straně univerzální pravda, která z nich září, a na straně druhé jejich nové a nové interpretace a uvádění do nových souvislostí. Často je moderní pohádka jen obrozením mnohem staršího mýtu nebo jeho částí¹.

---

¹ Nejvíce patrné je to u filmu Matrix, který v podstatě zpracovává Platónův mýtus o jeskyni z Ústavy (viz 7. kniha Ústavy) v moderním vědecko-fantastickém pojetí.

Závěr

Cíle práce byly splněny. Psychologové se shodují na tom, že hodnoty nejsou vrozené, je potřeba se je učit. Získávají se prostřednictvím komplexní výchovy, kde spolupůsobí teoretický příkaz a praktický příklad jednání v životě. Teoretický základ výchovy tedy nestačí, je nutné jej podpořit osobním příkladem ať už se ocitáme v roli rodiče nebo pedagoga (ať jedná o výchovu v rodině nebo ve škole). Každé období vývoje člověka vyžaduje zvláštní přístup s ohledem na kognitivní rozvoj jedince. Postupuje se od jednodušších věcí ke složitějším. Jako vhodný prostředek pro předávání morálních vzorů a hodnot v rámci výchovy dětí se jeví, po prozkoumání různých aspektů pedagogických a psychologických zpracovaných v této práci, pohádky, bajky i mýty.

Pohádky a mýty jsou osvědčeným způsobem, jak přenášet morálku a připravovat dítě, aby mohlo napodobit postoje a jednání pohádkových hrdinů i ve svém životě. Pohádky učí rozpoznávat co je a co není v souladu s hodnotovým systémem, učí nás rozpoznávat a pojmenovávat základní lidské pozitivní a negativní vlastnosti jako jsou chamtivost, touha po moci, sobectví, láska, soucit, inteligence apod. Dokud se budeme s těmito vlastnostmi setkávat, bude v našem nitru probíhat souboj dobra a zla. Pohádky a mýty nás učí zvládnout různé životní situace ve kterých se musíme rozhodovat mezi dobrem a zlem. Hrdinové vytvářejí modelové role a vzory. Modelová postava udává směr jako hvězda na obloze, umožňuje člověku promítnout sebe sama do budoucnosti. Hrdina se tím stává inspirátorem vývoje a psychologickým nástrojem k rozvinutí etických hodnot člověka. Není tedy podstatné zda hrdina je princ na koni, hobit nebo postava z budoucnosti jezdící v raketoplánu. Určující je, zda je vzorem etických norem jednání. Každá doba a kultura nachází vlastní aktuální formu pro vyjádření etických hodnot.

Resumé

Bakalářská práce zpracovává význam mýtů, bajek a zejména pohádek, jako činitelů v procesu morální výchovy, učí rozpoznávat dobro a zlo. V první části jsou vysvětleny pojmy morálka, etika, mravní výchova, hodnoty a hodnotový systém. Na to dále navazuje popis stupňů kognitivního vývoje dítěte dle Jeana Piageta a morálního vývoje dle Kohlberga (šest Kohlbergových stádií morálního vývoje). V závěru této první části jsou probrány základní charakteristiky morální výchovy v rodině a ve škole.

V druhé části je krátce vysvětleno co je mýtus, bajka a pohádka. Chtěla jsem především ukázat výchovné aspekty příběhů, které zdravý morální vývoj dítěte podporují a spoluutváří. Bajka je dokonce zaměřena téměř výlučně na didaktické poselství, ponaučení či pochopení morálního pravidla a proto je jí také věnován prostor v této práci.

V poslední části je z hlediska morální výchovy analyzována klasická pohádka Pták ohnivák a liška Ryška, následuje rozbor mýtického příběhu Amor a Psýché a nakonec jsou rozebrány společné výchovné prvky moderních pohádkových příběhů Harry Potter, Pán prstenů, Matrix a Hvězdné války. Každá generace uvádí mýty a pohádky do vlastních souvislostí, aby odpovídaly výrazovým prostředkům doby. Nelze přehlédnout, že se dnes děti setkávají, prostřednictvím nových filmových a literárních příběhů, právě s touto novou aktualizovanou podobou pohádek a mýtů.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá výchovným aspektem pohádek, bajek a mýtů. V první části jsou vymezeny základní pojmy etika, morálka, hodnoty, morální výchova a jsou zde popsány stupně morálního vývoje člověka. V druhé části je vysvětleno co je chápáno pod pojmem pohádka, bajka a mýtus, aby bylo možné poukázat na vzájemnou provázanost těchto literárních žánrů a jejich společné působení na morální výchovu člověka, zejména dítěte. Dále je proveden rozbor pohádky, mytologického příběhu a na několika moderních fantasy a sci-fi příběhů z hlediska výchovných prvků a výchovného poselství, které obsahují.

Klíčová slova

Etika, morálka, hodnoty, morální výchova, stupně morálního vývoje, pohádka, mýtus, bajka, výchovné aspekty pohádek, morální vývoj dítěte

Annotation

This bachelor's work is interested in pedagogical implications in fairy tales, fables and myths. There are definitions of the terms as ethics, moral, values, moral education and description of levels of moral evolution in first part of the work. There are explanations of terms fairytale, fable and myth to be able to demonstrate correlation of these literary genres in the second part of the work and their collective effect to human moral evolution, especially children. Further are made analysis of fairytale, mythological story and a few modern fantasy and sci-fi stories with a view to pedagogical elements and pedagogical message that they contain.

Key words

Ethics, moral, values, moral education, levels of moral evolution, fairytale, myth, fable, pedagogical implications in fairy tales, moral growth of the child

Seznam použité literatury

1. ANZENBACHER, A. Úvod do etiky. Praha: Academia, 2001. 292 s. ISBN 80-200-0917-5.
2. APULEIUS, L. Zlatý osel. Přel. V. Bahník. 2. vyd. Praha: Euromedia Group, 2002. 448 s. ISBN 80-7202-860-X.
3. BETTELHEIM, B. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době. Přel. L. Lucká. Praha: Lidové noviny, 2000. 335 s. ISBN 80-7106-290-1.
4. Bhagavadgíta neboli zpěv vznešeného. [Přel. Janíček Rudolf] Praha: Supraphon, 1989. 216 s. ISBN 80-7059-007-6.
5. Bible. 13. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2007 1387 s. ISBN 80-85810-57-3, KUČEROVÁ, S. Obecné základy mravní výchovy. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1990. 49 s. ISBN 80-21001836.
6. ČAČKA, O. Psychologie dítěte. Tišnov: Sursum a Hroch, 1994. 112 s. ISBN 80-85799-03-0.
7. ČAČKA, O. Psychologie imaginativní výchovy a vzdělávání s příklady aplikace. Brno: Doplněk, 1999. 366 s. ISBN 80-7239-034-1.
8. ČEŇKOVÁ, J. a kol.: Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury : adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež. 1. vyd. Praha: Portál 2006. 171 s. ISBN 80-7367-095-X.
9. ČERVENKA, J. O pohádkách. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. 308 s.
10. DOBROVOLSKÁ, D. Hodnotová orientace vysokoškoláka z hlediska současné koncepce hodnot. 1.vyd. Praha: SPN, 1981.
11. DOROTÍKOVÁ, S. Filosofie hodnot: Problémy lidské existence, poznání a hodnocení. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1998. 162 s. ISBN 80-86039-79-X.
12. EYRE, RICHARD M. Jak naučit děti hodnotám. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 156 s. ISBN 80-7178-360-9.
13. FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, s.r.o., 1997. 384 s. ISBN: 80-7178-626-8.
14. GÖBELOVÁ, T. Hodnotová výchova v pedagogické praxi. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 64 s. ISBN 978-80-7368-542-3.
15. HEIDBRINK, H. [přel. Müller], O.. Psychologie morálního vývoje. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, 175 s. ISBN 80-7178-154-1.
16. HORÁK, J. Kapitoly z teorie výchovy. Díl 1. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita, 1996. 75 s. ISBN: 80-7083-196-0.
17. KUČEROVÁ, S. Člověk, hodnoty, výchova. Vyd. 1. Brno: vlastním nákladem, 1996. 231 s. ISBN 80-85668-34-3.
18. KUČEROVÁ, S. Texty ke studiu otázek výchovy. 2.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 147 s. ISBN 80-210-1544-6.
19. MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-042-5236-2.
20. MATĚJČEK, Z. Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Praha: Grada, 2005, ISBN 80-247-0870-1.
21. NAKONEČNÝ, M. Základy psychologie osobnosti. Praha: Management press, 1993. 232 s. ISBN 80-85603-34-9.
22. PAVLÍKOVÁ, E., LACINOVÁ, L., ŠIRŮČEK, J. Temperament kojence a batolete ve vztahu k utváření výchovných postojů u matek. In Utváření a vývoj osobnosti. Brno: Barrister&Principal, 2002. ISBN 80-85947-83-8.

23. PIAGET, J. Psychologie dítěte. Vyd. 4. Přel. E. Vyskočilová. Praha : Portál, 2001. 143 s. ISBN 80-7178-608-X.
24. PRŮCHA, J; WALTEROVÁ, E; MAREŠ, J. Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
25. PRŮCHA, J. Srovnávací pedagogika. Praha: Portál, 2006. 264 s., ISBN 80-7367-155-7.
26. VÁGNEROVÁ, M. Základy psychologie. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-245-6-0841-3.
27. SAK, P. Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů. Vyd. 1. Praha: Petrklíč, 2000. 291 s. ISBN 80-7229-042-8.
28. SETON, E. T.: Indiáni. Kniha lesní moudrosti I. Praha, LEPREZ 2003.
29. SMÉKALOVÁ, L., POSPÍŠILOVÁ, H. Utváření hodnot v dětském věku prostřednictvím životních situací v rodině. In Mládež a hodnoty 2007 : výchova k hodnotám v kontextu pluralitní a multikulturní společnosti. Olomouc: Univerzita Palackého, 2007.
30. STÖRIG, H. J. Malé dějiny filosofie. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 653 s. ISBN 9788071952060.
31. STREIT, J. Proč děti potřebují pohádky. 1. vyd. Přel. M. Luňáčková. Praha: Baltazar, 1992, 79 s. ISBN 80-900307-4-2.
32. TOLKIEN, J.R.R. Pohádky. 1. vyd. Přel. A. Pastorek, J. Čermák. Praha: Winston Smith, 1992, 188 s. ISBN 80-85643-05-7.
33. VESELÁ, Z. Mravní nemoci mládeže a jejich prevence. Brno: KONVOJ, 1997. 204 s. ISBN 80-85615-70-3.
34. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Mor%C3%A1lka>
35. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Etika>
36. zapas.wbs.cz/Moralni_kodex_valecnika.doc
37. <http://www.csfd.cz/film/205733-doba-ledova-2-obleva/?text=133277>
38. http://www.jurakus.cz/Povidky_clanky
39. <http://www.velkaepocha.sk/Temy/pribehy-z-Ciny.html>
40. <http://pohadkyprodeti.diafilm.cz>
41. <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=25714>
42. Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopædie obecných vědomostí (1890) – online: <http://www.archive.org/details/ottvslovnknauni00ottogoo>

Seznam příloh

1. Morální pravidla – str. 53-55
2. Výchovné hodnoty v průběhu 90. let – dle EVS – str. 56-57
3. Ezopovy bajky – str. 58-63
4. Mravoučné příběhy z různých tradic – str. 64-67
5. Stručné obsahy: Harry Potter, Pán Prstenů, Hvězdné války a Matrix – str. 68-70

Příloha č. 1 – Morální pravidla

A) Židovsko – křesťanská tradice a Desatero

Jednotlivá přikázání Desatera se podle jednotlivých tradic číslují odlišně. Číslování podle Tóry chápe sebestředstvení Boha jako samostatné první přikázání. Číslování (A) pravoslavných a reformovaných církví ponechává první dvě přikázání (tzn. příkaz monoteismu a zákaz zobrazování Boha) rozdělené. Číslování (B) běžné v katolické církvi a luterských církvích tyto dvě sloučilo a rozděluje naopak poslední přikázání. Toto číslování zachovává sled knihy Exodus. Oba výčty v Exodu a Deuteronomiu se liší především základem příkazu sobotního odpočinku – Exodus jej považuje za sedmý den stvoření, Deuteronomium za den vyjití Izraelitů z egyptského otroctví.

Letniční církve, evangelikální hnutí a svobodné církve obvykle přejímají znění Desatera doslovně, kdežto ostatní křesťanské církve obvykle využívají kratšího textu, kterého poprvé používá z katechetických důvodů sv. Augustin.

Tóra	A	B	Text v Exodu	Text v Deuteronomiu	Katechetická formule
1.			Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.		Já jsem Pán, tvůj Bůh:
	1.	1.	Nebudeš mít jiného boha mimo mne.		Nebudeš mít jiné bohy mimo mne.
2.	2.		Nezobrazíš si Boha zpodoběním ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stáhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.		Nevezmeš jména Božího nadarmo.
3.	3.	2.	Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jméno zneužíval.		
4.	4.	3.	Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočinku Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. V šesti	Dbej na den odpočinku, aby ti byl svatý, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh. Šest dní budeš pracovat... ani tvůj host, který žije v tvých branách, aby odpočinul tvůj otrok a tvá otrokyně tak jako ty. Pamatuj, že jsi byl otrokem v egyptské zemi a že tě Hospodin, tvůj Bůh, odtud vyvedl pevnou rukou a vztaženou paží. Proto ti	Pomni, abys den sváteční světil.

			dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý.	přikázal Hospodin, tvůj Bůh, dodržovat den odpočinku.	
5.	5.	4.	Cti svého otce a svou matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.	Cti svého otce i matku, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, abys dlouho byl živ a dobře se ti vedlo na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.	Cti otce svého i matku svou, abys dlouho živ byl a dobře se ti vedlo na zemi.
6.	6.	5.	Nezabiješ.		
7.	7.	6.	Nesesmilníš. (dosl. <i>Nezcižoložíš</i>)		
8.	8.	7.	Nepokradeš.		
9.	9.	8.	Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví.		Nepromluvíš křivého svědectví.
10.	10.	9.	Nebudeš dychtit po domě svého bližního.	Nebudeš dychtit po ženě svého bližního. Nebudeš toužit po domě svého bližního ani po jeho poli ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.	Nepožádáš manželky bližního svého.
		10.	Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku nebo po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.		Nepožádáš statku bližního svého.

B) Buddhismus

Když byl Buddha požádán, aby stručně vyložil své pojetí správného života, vyslovil těchto pět příkazů:

1. Nezabíjej živé.
2. Neber, co ti nedávají.
3. Nemluv nepravdu.
4. Nepij opojné nápoje.
5. Nebuď necudný

C) BUSHIDO - Morální kodex samuraje

Sedm základních ctností vyžadující kodex:

1. Gi - Poctivost a přímý postoj
2. Yu - Odvaha a hrdinství
3. Jin - Shovívavost a dobrosrdečnost
4. Rei - Úcta a skromnost
5. Makoto - Spravedlnost a upřímnost
6. Meiyo - Čest a sláva
7. Chugi - Věrnost a respekt

D) Indiáni

Seton, Ernest Thompson: Indiáni. Kniha lesní moudrosti I. Praha, LEPREZ 2003. s. 45:

Týpí a společenské zvyklosti, nepsané zákony spojené s obydlím (Získal jsem je především pozorováním skutečného chování, ale v mnoha případech jsem o nich byl výslovně poučen)

Buď pohostinný.

Vždy předpokládej, že tvůj host je unavený, prochladlý a hladový.

Posaď svého hosta na čestné místo ve svém obydlí a pohosti ho rozumným způsobem.

Nikdy nezůstávej sedět, když tvůj host stojí.

Zůstaň raději hladový, než abys hosta pořádně nenakrmil.

Jestliže tvůj host odmítne některé jídlo, neříkej nic; možná, že je vázán nějakým slibem.

Chraň svého hosta, jako kdyby patřil k tvé rodině. Nakrm jeho koně a spráskvej své psy pokud ubližují jeho psovi.

Neobtěžuj hosta tím, že se ho budeš příliš mnoho vyptávat na něho samého; poví ti sám o sobě to, o čem si myslí, že bys měl vědět.

V cizím obydlí zachovávej tamní zvyklosti, ne ty svoje.

Nikdy neobtěžuj hosty svými starostmi.

Na projevy zdvořilosti vždy patřičně odpověz; neotálej s tím.

Když odcházíš, dej hostiteli nějaký dárek, malé dárky jsou projevem zdvořilosti a nikdy neurazí.

Poděkuj za každý, i sebemenší dárek.

Buď k hostiteli zdvořilý, i když to pro tebe znamená jisté přemáhání.

Nikdy nechod' ke dvěma lidem, kteří spolu mluví.

Nenechej mluvit mladé ve společnosti mnohem starších lidí, nejsou-li tázáni.

Když starší vcházejí do obydlí, či někam jinam nebo vycházejí ven, vždy jim dej přednost.

Nikdy nezůstávej sedět, když starší stojí.

Nikdy nestáčeť hovor na jiné lidi.

Mluv tiše, zejména v přítomnosti starších nebo před cizím člověkem.

Nikdy nevstupuj mezi člověka a oheň.

Nedotýkej se žhavých uhlíků ocelovým nožem ani jiným ostrým kovovým předmětem.

Nezírej na cizího člověka; Když na tebe upřeně hledí, sklop oči; to platí především o ženách.

Ženy udržují ve svém obydlí oheň, ale muži jim pomáhají s těžšími větvemi.

Míjíš-li přítele nebo se s ním setkáš, pozdrav ho slovem nebo mu pokyň. Totéž platí také o cizím člověku na odlehlém místě

Buď laskavý.

Prokazuj všem lidem úctu, ale neponižuj se před nimi.

Nechť je tvým heslem mlčení, dokud nemusíš z vážného důvodu promluvit.

Poděkuj Velkému Duchu za každý pokrm.

Příloha č. 2 – Výchovné hodnoty v průběhu 90. let – dle EVS

Jaké byly výchovné hodnoty, které v průběhu 90. let preferovala česká populace. Otázky, které byly kladeny:

1. Lze výchovné hodnoty v rodině považovat spolu s institucí – rodinou, v níž jsou praktikovány, za hodnoty spíše trvalého rázu s vysokou mírou generačního přenosu? Nebo naopak došlo v průběhu ekonomické a sociální transformace v názorech lidí na to, co by mělo být v rodinách jako výchovné hodnoty předáváno, k radikálnímu posunu? Bude tento posun nesen generačně a může být zaznamenán již v rozmezí necelých deseti let?
2. Existují nějaké rozdíly mezi preferovanými výchovnými hodnotami v rodině z hlediska základních sociodemografických charakteristik a z hlediska pro tento případ relevantních postojů, jako je např. náboženská orientace nebo obecné chápání rodičovské role?
3. Lze hovořit o nějakém obecném modelu výchovných hodnot, který v současných českých rodinách převládá? Lze tento model charakterizovat spíše jako tradiční či jako (pozdně) moderní?
4. A konečně, lze z hlediska preferovaných výchovných hodnot v rodině identifikovat polohu České republiky mezi dalšími evropskými zeměmi? Existují nějaké pravidelnosti odvoditelné od společenského a politického vývoje v post-komunistických zemích v konfrontaci se zeměmi evropského Západu?

Odpovědi na výše uvedené otázky jsou založeny na datech z mezinárodní komparativní studie EVS1991 a EVS1999. V jejím rámci byly populace zúčastněných zemí dotazovány také na vlastnosti, k nimž by děti měly být doma vedeny a vychovávány.

Otázka zněla následovně:

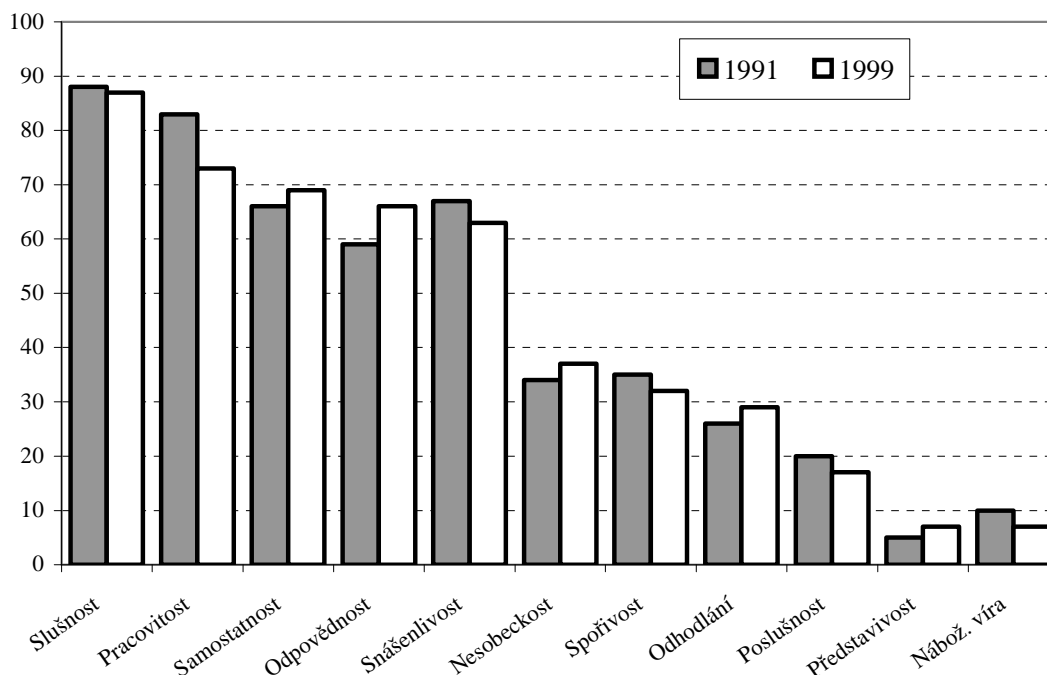
Zde je seznam vlastností, které mohou být v dětech doma pěstovány. Které z nich považujete za zvláště důležité? Prosím, vyberte nejvýše pět.

	Důležité
A Slušnost	1
B Samostatnost	1
C Pracovitost	1
D Pocit odpovědnosti	1
E Představitost	1
F Snášenlivost a ohleduplnost k jiným lidem	1
G Spořivost, šetrné hospodaření s penězi a věcmi	1
H Odhodlání, vytrvalost	1
I Náboženská víra	1
J Nesobeckost	1
K Poslušnost	1

Preference výchovných hodnot v rodině v případě respondentů České republiky ukazuje obr. 1.

Obr. 1: Vlastnosti, které by měly být v dětech doma pěstovány: Česká republika

Pramen: EVS ČR 1991 a 1999

Předně můžeme vidět, že pořadí vybraných vlastností se v průběhu necelých deseti let téměř nezměnilo, s výjimkou *snášenlivosti*, která se v roce 1991 ocitla na třetím místě v pořadí důležitosti, zatímco v roce 1999 se ukázala na místě pátém, a *náboženské víry*, která se z předposledního místa v roce 1991 posunula na místo poslední v roce 1999. Pětice nejvíce preferovaných vlastností v obou sledovaných obdobích zůstala stejná. Byly to *slušnost*, *pracovitost*, *samostatnost*, *pocit odpovědnosti* a *snášenlivost*. Co do počtu výběrů je tato pětice zřetelně odlišena od všech ostatních.

Rozdíly v preferencích téže vlastnosti v roce 1991 a 1999 byly minimální a s výjimkou *pracovitosti*, jejíž preference poklesly o 10 procentních bodů, se pohybují na hranici výběrové chyby. Jinými slovy, bez ohledu na významné změny v nejrůznějších oblastech společenského života, preferované výchovné hodnoty v rodině vyjádřené výběrem vlastností, jež by měly být doma v dítěti pěstovány, zůstaly konstantní. Chápeme-li tyto hodnoty spíše v sociologickém slova smyslu než ve smyslu psychologickém, tedy jako názory lidí na to, co je žádoucí, vhodné, dobré nebo špatné, pak můžeme konstatovat, že v Česku se za žádoucí a vhodné vlastnosti považují jednoznačně *slušnost*, *pracovitost*, *samostatnost*, *pocit odpovědnosti* a *snášenlivost*.

Příloha č. 3 - Ezopovy bajky

Ezop (řecky Αἰσώπος, Aisópos) je považován za zakladatele řecké bajky a patří dodnes k nejnámějším bajkařům. Působil v Řecku asi v 6. století př. n. l. Pocházel údajně z Malé Asie, žil v Athénách a na ostrově Samos. O jeho životě toho není příliš známo, narodil se pravděpodobně jako otrok thráckého nebo fryžského původu. Po propuštění z otroctví hodně cestoval. Procestoval Řecko, Babylonii a Egypt. Některé zdroje uvádějí, že byl po celý život velmi nemocen, jiné, že byl mrzák a fyzicky chorý. Podle pověsti byl Ezop křivě obžalován ze svatokrádeže a v Delfách odsouzen k smrti. Údajně byl shozen ze skály do propasti.

Své bajky přednášel ústně. Šlo o krátké prozaické příběhy se stručným dějem, v nichž vystupovala ustálená skupina postav, zvláště zvířata a rostliny, které přebírají lidské vlastnosti a stávají se typem, nositelem konkrétního charakteru. Mnohdy se objevují také skuteční lidé a postavy řeckých bohů, častý je dialog, který dává bajkám spád, posiluje dramatičnost a dynamiku příběhů. Každá bajka obsahuje na konci většinou didaktické poučení. Ezopova tvorba se stala postupem času známou po celém světě.

Teprve ve 3. století př. n. l. byly Ezopovy bajky písemně zaznamenány a později zpracovány v římském prostředí do veršované podoby (Demétrios Falerón, autorem latinského, veršovaného textu je Phaedrus).

Příklady Ezopových bajek

Želva a zajíc

Želva a zajíc se přeli, kdo z nich je rychlejší. Dohodli si čas a místo závodu a dali se do běhu. Zajíc spoléhal na svou rychlost, na běh moc nemyslel, lehl si vedle cesty a zdříml si. Želva si byla vědoma své pomalosti, bez ustání běžela, předběhla spícího zajíce a dostala cenu za vítězství.

Bajka ukazuje, že úsilí často vítězí nad schopnostmi, jsou-li zanedbávány.

Žába a vůl

Žába spatřila na pastvě vola a uvažovala: Kdybych pořádně nafoukla svou vrásčitou kůži, určitě bych vyrostla jako ten obrovský vůl. Několikrát nabrala dech a zeptala se dcerky: Co myslíš, poupátko moje, jsem už velká jako ten vůl? Nejsi, maminko, řekla žabka. Stará se nadmula ještě víc. Když sklidila stejnou odpověď, nafoukla se potřetí, ale praskla a zdechla.

Veliká pýcha - malý pán. Nenadýmej se, abys neprask.

Vlci a psi

Vlci psům namluvili: "Proč, jsouce nám podobní ve všem, nepodobáte se nám smýšlením jako bratři? Ničím se zajisté od vás nejinačíme, leč myslí. A věru my na svobodě žijeme stále, vy pak lidem se poddávajíc a otročíc bití od nich snášíte a řetězy svazování jste a hlídáte i bravu; když pak lidé jedí, kosti jen vám předhazují. Ale uposlechnete-li nás, vydáte-li nám všechna stáda, vše za společné pokrmy do sytosti budete míti." Dopřáli tedy sluchu těm slovům psi; ale vlci do dvora všedše napřed zahubili psy.

Kdo svou vlast' zrazují, takovou mzdu berou.

Pes a kus masa

Pes s kusem masa v tlamě krácel přes lávku a spatřil ve vodě pod sebou psa s kusem masa v tlamě a chtěl mu jej vyrvat. Ale jak otevřel tlamu, vypadlo mu jeho vlastní maso a zmizelo v proudu s cizím.

Na cizí koláč oči nevyvaluj. Kdo stojí o cizí, přichází o své. Bud' spokoj se s tím, co máš.

Havran a lišák

Jednoho krásného slunného dne na strom přilétl havran, který měl sýr v zobáku. Vůně sýra přilákala lišáka, který by si na sýru rád pochutnal. Lišák věděl jak sýr dostat, proto havranovi řekl: "Máš krásnou peruť, bystré oko, máš prsa jako orel, šíjí nádhernou a překonáš tím všechny dravce. Větší škoda, že nemáš žádný hlas!" Těmito řečmi havran zpyšněl a začal zpívat, náhle mu vypadl sýr ze zobáku. Lišák už, už držel sýr v tlamě a pochutnával si na něm, když ješitně dodal: "Máš všechno, všechno na světě, jenom rozum ne."

Pes a lev

Pes si myslel, že je nejsilnější tvor, protože ve své domovině zabil mnoho zvířat a všichni se ho tam báli. Jednoho dne se vydal do džungle, aby zjistil, co v ní je. Najednou uviděl lva a chtěl na něj zaútočit. Když ale lev zařval, pes se lekl jeho zubů a utekl.

Než se pustíme do boje, měli bychom o soupeři vědět víc.

Myš a býk

Myš kousla býka do nozder a utíkala pryč. Býk zakřičel a vydal se za ní. Ta se ale schovala do díry ve zdi a býk narážel hlavou do ní. Rozbolela ho však hlava, zatmělo se mu před očima a padnul na kolena. Myš ho vzápětí opět kousla.

Tělesná velikost a síla nejsou pokaždé rozhodující.

Vlk a koza

Na skále se pásala koza. Vlk ji spatřil a mlsně se olízl. Věděl, že by ji nechytil, a tak jí řekl, aby na sebe dávala pozor a nepadla. Prý tráva u něj dole je zelenější. Koza se ale oklamat nedala a pomyslela si, že ji chce sežrat.

Ne každý, kdo ti lichotí, je tvým přítelem.

Voli a vůz

Dva voli tahali po cestě vůz se senem. Museli napínat všechny své síly, ale vůz si stěžoval a vrzala mu kola. Býk už ten zvuk nevydržel poslouchat a říkal, proč si stěžuje, když všechno oddřou oni dva.

Nejvíce křičí ti, co dělají nejméně.

Herkules a vůz

Jeden člověk kočíroval plně naložený vůz. Kola se mu zabořila v blátě, a tak musel sestoupit a tlačit. Přitom si stěžoval na Herkula (nejsilnějšího muže), kde je, když ho někdo potřebuje. Herkules ho uslyšel a šel se podívat, co se děje. Pak mu řekl, že až udělá svůj díl práce, potom mu rád pomůže.

Ostatní pomohou tomu, kdo se ochotně chytí práce.

Měsíc a jeho matka

Měsíc chtěl ušít šaty. Matka mu to však nemůže nikdy splnit, protože je pokaždé jiný. Jednou hubený, jindy tlustý. *Těžko lze vyhovět tomu, kdo chce pokaždé něco jiného.*

Osel a jeho stín

Poutník si najal osla, aby ho dopravil do sousedního města. Jel i s tím, kdo mu jej prodal. Když si chtěli odpočinout, začali se hádat, kdo si lehne do jeho stínu, protože jiný nebyl. Byl parný den. Mezitím co se hádali, osla přestalo bavit se na to dívat a odešel.

Když se dva perou, třetí se směje.

Chlubivý cestovatel

Cestovatel se všude chvátil, kde byl a co vykonal. Například že byl v Africe a skočil 2x více, než je rekord. A jestli někdo nevěří, ať se tam jde přesvědčit. Lidé mu však řekli, proč by tam chodili, ať jim to ukáže sám.

Je lepší konat než mluvit.

Lev a myš

Myš přeběhla lvovi přes obličej. Ten ji chtěl zabít. Myš mu řekla, že pokud ji pustí, někdy mu pomůže. Lev se však zasmál - kdy by mu mohlo asi tak pomoci takové malé stvoření? Jednou lva chytili pytláci do sítě a odešli. Lev řval, ale nikdo mu nepomohl. Až pak přiběhla myška a rozkousala provaz.

Někdy mohou i malí a slabí pomoci velkým a silným.

Páv a jestřáb

Páv se vychloubal a předváděl se se svým peřím. Ptáci se hněvali a chtěli mu srazit hřebínek. Jestřáb k němu přistoupil a řekl, že jeho pera jsou moc těžká a že neumí létat. Jestřáb je sice obyčejný, ale jeho křídla ho vynesou na oblohu.

Krab a jeho matka

Matka byla pyšná na svého syna a chtěla, aby byl pořád lepší. Jednou si všimla, že běží po mořském dně bokem a chtěla, aby chodil rovně. Ten odvětil, že bude, ale až mu to ukáže. Sama zjistila, že to nejde.

Kobylka a mravenci

V létě kobylka zpívala, hrála si a smála se mravencům, že v tak pěkný den pracují. Ti však shromažďovali potravu na zimu. Když přišla zima, kobylka měla hlad a šla prosit mravence o drobek jídla. Ti ji nic nedali, měla pracovat s nimi.

Nečekej, až se tě zima zeptá, cos dělal v létě.

Člověk a satyr (lesní bůh, napůl bůh a napůl člověk)

Bydleli spolu na jedné chalupě. V zimě si člověk zahříval ruce svým dechem, protože byla zima. Satyr se ho ptá, proč to dělá. Člověk mu to vysvětlil. Když jedli polévku, foukal si ji, protože byla horká. Satyr se opět ptal. Pak se ale zvedl a řekl, že nebude bydlet s někým, kdo jedním dechem zahřívá a zároveň chladí.

Lidé mají rádi, když se neměníme a jsme takoví, jak si na nás zvykli.

Rybář a sled'

Rybář chytil malou rybku. Prosila, aby ji pustil, stejně k ničemu není; ale pokud ji pustí, jednou z ní bude velká ryba. Rybář by ji ale už nikdy nemusel vidět, proto si ji nechal.

Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše.

Jelen u studánky

Jelen byl pyšný na své parohy a chtěl mít i pěkné nohy. Když ho pronásledoval lev, utekl mu, ale zasekl se v koruně stromů kvůli parohům. Lev ho chytil. Nohy, které mu sloužily, těmi pohrdal. Parohy, na které byl pyšný ho zradily.

Toho, co má pro nás největší cenu, si ceníme nejméně.

Chlapec a vlk

V trávě si hrál chlapec a spatřil ho vlk. Bylo pozdě se schovat. Vlk však neměl hlad, chtěl si jen pohrát. Dal mu hádanku. Pokud odpoví na 3 otázky, které jsou pravdivé a nedají se změnit, nesežere ho. 1) chlapcova odpověď - je škoda, že jsi mě uviděl. 2) škoda, že jsem dopustil, abys mě uviděl. 3) lidé nemají rádi vlky proto, že napadají bez příčiny ovce. Vlk se všemi odpověďmi souhlasil a nechal ho jít.

Nezaujatý člověk se snaží posoudit spornou věc ze všech stran.

Liška a ostružník

Liška byla unavená a hladová. Vracela se domů a cestu si chtěla zkrátit přeskočením potoka. Uklouzla jí noha a zachytila se o ostružník. Ten ji poškrábal.

Nečekej pomoc od toho, kdo ti pomoci nemůže.

Liška a hrozny

Liška si chtěla natrhat pár hroznů, ale byly příliš vysoko. Skákala, vrčela, ale nešlo jí to. Nakonec si řekla, že je ani nechce, jsou určitě nedobré a kyselé.

Když nemůžeme dosáhnout toho, co bychom chtěli, tváříme se, že o to nestojíme.

Divočák a liška

Liška běžela klidným lesem. Potkala divočáka, který si brousil kly. Ptala se ho, proč to dělá. V lese je dnes mír. Ten ji však odvětil, že když se ocitne v nebezpečí, musí být připravený. Pak už to nestihne.

Bud vždy na vše připraven.

Prase a ovce

Prase uteklo z chléva a připojilo se ke stádu ovcí na louce. Jedna se s ním spřátelila. Když to uviděl hospodář, popadl ho a odnesl pryč. Prase sebou házelo a snažilo se utéct. Ovce se ptali, proč tak vyvádí. Oni také přeci nevyvádí, hospodář si jen vezme jejich vlnu a jsou opět volné. Jenže prase řeklo, že po něm chce maso!

Neměli bychom dělat závěry, dokud neznáme celou pravdu.

Lovec

Jednomu člověku vypadaly vlasy, a tak si koupil paruku. Vyjel s přáteli na lov. Když fouknul vítr, paruka uletěla. Sám se tomu zasmál a ostatní se přidali.

Zasměj se, i ostatní se budou smát.

Chlapec a lískové oříšky

Chlapec uviděl na stole sklenici s lískovými oříšky. Strčil dovnitř ruku a nabral plnou hrst. Jenže ji nemohl vytáhnout. Kdyby je pustil, šlo by to, ale on je chtěl, a chtěl jich moc.

Nechtěj mít všechno najednou.

Koupající se chlapec

Chlapec se chtěl jít koupat do řeky. Kamarádi ho však varovali, že je hluboká. Sotva se ponořil, začal se topit. Kolem šel člověk se psem. Začal mu nadávat, že je to nebezpečné. Chlapec ho však poprosil, jestli by ho nemohl nejprve vytáhnout a až pak kárat.

Když je někdo v nouzi, potřebuje pomoc, ne poučování.

Pasák a koza

Pasákovi se ztratila jedna koza. Volal, ale ona ho neposlouchala. Hodil po ní kámen, ale dopadl na její hlavu a ulomil jí kus rohu. Chtěl, aby hospodáři neříkala, co se stalo. Ale koza mu odvětila, že se mu to prozradí samo.

Je zbytečné pokoušet se skrýt něco, co se skrýt nedá.

Lampa

Lampa byla na sebe pyšná. Říkala, že dává tolik světla jako měsíc a svítí krásně jako hvězdy. Za chvíli fouknul vítr a lampu zhasl. Pán domu se jí vysmál - ji uhasí vítr, ale slunce, měsíc a hvězdy svítí věčně.

Pýcha předchází pád.

Severní vítr a slunko

Severní vítr a slunko se hádaly, kdo je silnější. Pak si vyhlídly poutníka a řekly si, kdo ho svleče z jeho kabátu, vyhrává. Vítr foukal ze všech sil, ale poutník si kabát ještě více přidržel a přitahoval ke krku. Prohrál. Když šel poutník kolem slunka, slunce se silně usmívalo a usmívalo, až si poutník kabát sundal, protože mu bylo strašné horko.

Někdy dosáhneme víc přesvědčováním než silou.

Vrána a labuť

Vrána chtěla být jako labuť. Šla bydlet k jezeru a pozorovala každý jejich pohyb. Chtěla mít bílé peří a plavat po hladině. Jedla stejnou stravu jako ony. Ale hubla a slábla - nakonec zjistila, že se jí to nikdy nepodaří, odletěla od rybníka a zemřela.

Můžeme změnit zvyky, ne však podstatu.

Dub a rákosí

Strom si myslel, že je největší a nemohutnější. Nedaleko rostlo rákosí. Jednou foukal silný vítr a vyvrátil dub i s kořeny. Spadl do rákosí. To mu řeklo, že byl příliš tvrdohlavý. Rákosí je sice slabé, ale skloní se před větrem a nechá ho profičet.

Poučení: Chceme-li přežít, musíme někdy ustoupit.

Liška a čáp

Liška jednoho dne potkala čápa a dostala nápad, že by si z něj mohla udělat legraci. Pozvala ho k sobě na oběd. Když čáp přišel, naservírovala mu polévku na mělkém talíři. Čápovi dělalo problém nabrat si polévku dlouhým zobákem. Liška si na polévce pochutnala a schválně si ji před čápem vychvalovala. Čáp si to ale nenechal líbit, chtěl jí to oplatit. Příští den pozval na oběd on ji. Také připravil polévku, tentokrát ale do džbánu s úzkým hrdlem. Liška se čumákem nemohla dostat do džbánu a polévku si pochvaloval naopak čáp.

Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.

Člověk a jeho synové

Otec měl 5 synů. Ti se ale neustále hádali, a tak se rozhodl, že všem těm hádkám musí být jednou provždy konec. Svázal dohromady pět prutů a přikázal synům, aby je zlomili přes koleno. Každý se o to pokoušel, ale žádnému se to nepovedlo. Rozvázal je tedy a ukázal synům, že jeden po druhém je zlomí snadno. Tím se jim pokusil vysvětlit, že když drží při sobě a nehádají se, jsou daleko silnější.

V jednotě je síla.

Příloha č. 4 - Mravoučné příběhy z různých tradic

Příběh o dvou vlčích - indiáni

Jeden večer vyprávěl starý Indián svému vnukovi o bitvě, která probíhá v nitru každého člověka. Řekl mu: "synu, ta bitva v každém z nás je bitva mezi dvěma vlky. Jeden je špatný. Je to vztek, závist, žárlivost, sobeckost, nenávisť, faleš, namyšlenost a ego. Ten druhý je dobrý. Je to radost, pokoj, láska, naděje, laskavost, vyrovnanost, skromnost, soucit, důvěra. " Vnuk o tom všem přemýšlel a pak se zeptal: "a který vlk vyhraje?" Starý Indián odpověděl: "ten, kterého krmíš."

Nemluvit o nedostacích druhých za jejich zády - Čína

Wu He byl proslulý učenec dynastie Song (960-1276 n. l.). Jeho matka jej vychovávala přísnou disciplínou. Jednoho dne zaslechla, jak Wu He mluví s hostem o nedostacích jiných lidí. Poté, co host odešel, dostal Wu He sto ran rákoskou. Příbuzný, který byl na místě přítomen se ji snažil uklidnit: „Mluvit o silách a slabostech jiných je mezi studenty běžné. Co je na tom tak špatného? Není třeba ho takto bít.“ Matka si povzdychla a řekla: „Slyšela jsem, že když rodiče opravdu milují svou dceru, pak vyžadují, aby si vzala vzdělance, který je obezřetný v tom, co říká. Mám jen jednoho syna. Snažím se ho učit morálním zásadám a principům života, a doufám, že nikdy nezapomene, co ho matka učila o obezřetnosti, kterou má věnovat svým slovům. Pomáhám mu zapamatovat si, jakou cestou se v životě musíme ubírat.“ Jeho matka jej potom ještě hlasitě kárala a postila se po několik dní (v podstatě odmítala jídlo, aby potvrdila svůj čin a umocnila tak ve svém synovi lekci morálky, pozn. překladatele). Starověké morální zásady nám říkají, že člověk má být opatrný v tom, co říká. Neopatrný komentář může jiné zranit více nežli ostrý nůž či střelná zbraň. Mimoto jakmile jsou již slova vyřčena, nemohou být vzata zpět. Mohou vytvořit nevraživost a karmu, přinášejíc odplatu tomu, kdo je vyřkl. Proto zásadový člověk, který si váží ctnosti, dbá na to, co říká, a nemluví o nedostacích druhých za jejich zády. Takový člověk dává ostatním šanci na nápravu a zušlechťuje se v otevřeném a důstojném chování, dívaje se také sám do svého nitra, zda nemá podobná opomenutí na své straně. Pod matčinou přísnou výchovou se Wu He naučil pečlivě vážit svá slova a od té doby se držel přísných kritérií a soustředil se na zušlechťování ctnosti a vysokých morálních standardů. Stal se jedním z nejváženějších učenců své doby.

Pravdu si nekoupíš - Persie

Chorsoes, perský král, se proti všem očekáváním zotavil po těžké nemoci. Svolal si svoje rádce a řekl jim: „Dnes bych chtěl od vás slyšet co si o mně myslíte. Věříte, že jsem dobrý král? Řekněte bez obav pravdu. Za to každého z vás odměním drahokamem.“

Rádcové jeden po druhém předstupovali před krále s hezkými slovy a přehnanou chválou. Když přišel na řadu moudrý Elaim, řekl: „Pane králi, raději bych mlčel, protože pravda se nedá koupit.“

Král řekl: „Dobře, nedám ti nic. Můžeš otevřeně říct svůj názor.“

Tehdy Elaim řekl: „Můj králi, chceš vědět, co si myslím? Myslím si, že jsi člověk s mnoha slabostmi chybami, stejně jako my. Ale tvoje chyby mají daleko větší váhu, protože celý národ je nemocný pod tíhou daní. Myslím, že vydáváš příliš mnoho peněz na oslavy svátků, výstavbu paláců a především na vedení válek.“

Když to král uslyšel, zamyslel se. Potom dal každému rádcovi jeden drahokam, jak slíbil. Elaima jmenoval svým kancléřem. Druhý den předstoupili lichotníci před krále: „Můj králi,“ řekl jejich mluvčí, „obchodníka, který ti předal tyto šperky, je nutné oběsit! Protože drahokamy, které jsi nám dal, jsou falešné.“

„Vím“, odpověděl král, „Jsou zrovna tak falešné jako vaše slova.“

Chraň se před neupřímností. Jen zbabělí lidé klamou druhé, aby se jim zalíbili. Upřímnost je předpokladem k důvěře a laskavost je prostředkem, aby otevřená pravda druhého nezranila.

Není možné se zavděčit všem!

Kráčeli městem tři: osel, dědeček a vnuk. Dědeček se vezl na oslovi, vnouček cupkal pěšky. Vtom jeden kolemjdoucí pohoršeně vykřikl: "No tohle! Nestydíš se, dědku? Ty si jedeš a to ubohé děcko necháš běžet. Nevidíš, jak má malé nožičky?" Stařík si vzal jeho slova k srdci. Slezl z osla a nabídl své místo chlapci. Ale hned za rohem se zhrzil jiný muž: "Chudák starý pán, no ten se dočkal! Kluk se veze jako kníže, ale starci neprokáže úctu! To ti není hanba, harante?" Teď se zase styděl klouček. Dědeček přisedl k němu a jeli na oslovi oba dva. "Fuj! Skandál!" vyjekla jakási žena. "Chcete to ubohé zvíře zničit? To mu chcete strhat hřbet?" Stařeček i hošík slezli a už celí spletení kráčeli vedle osla. Mládenci z hospody vybuchli smíchy: "Podívejte na ně!" říčeli jeden přes druhého. "Mají osla a jdou pěšky! K čemu ho máte, hlupáci?" Dědeček a vnouček na sebe bezradně pohlédli. Pak vzali osla na ramena a nesli ho městem. Lidé vybíhali z domů, vykláněli se z oken a nemohli uvěřit svým očím. "To jsou blázni! Jeden větší osel nežli druhý!" volali.

Všem lidem se nelze zavděčit – Indie (příběh je obsahově shodný s předchozím)

Jednou se Pán Šiva vypravil se svou chotí Párvatí na svět, aby poznal smýšlení lidí. Šiva vzal na sebe podobu důstojného starého askety, zatímco Párvatí šla v podobě mladé a krásné ženy. V Indii má každé božstvo své jízdni zvíře, které používá na cestách. Může to být myš, kachna apod. Šiva má za jízdni zvíře býčka jménem Nandin. A právě o těchto třech je povídka. Když opustili vesnici, Šiva se zeptal Párvatí: „Slyšela jsi to, Párvatí?“ „Slyšela, pane.“ zněla odpověď. A Šiva pokračoval: „U příští vesnice to uděláme jinak.“ a když se blížili k další vesnici, Šiva sestoupil z býčka a jeho místo zaujala Párvatí, až přišli do vesnice, opět tam byli lidé a jedna žena ukázala. Párvatí a za souhlasu všech zvolala: „Vidíte ji, couru, ona si vozí zadek, je líná udělat pár kroků a nechá toho šedivého starého pána šlapat v prachu. To je dneska mládež!“

Když vyjeli z vesnice, Šiva se zeptal své choti: „Slyšela jsi, Parvátí?“ „Ano, pane,“ zněla odpověď. „Ještě jednou to změníme,“ řekl Šiva a přisedl k Párvatí, a tak jeli oba na býčkovi. Jakmile přijeli do třetí vesnice, lidé se sběhli a volali: „Vidíte je, to jsou dnes lidé. Jsou líní udělat krok, tak raději udřou to ubohé zvíře. Ty máš, chudáčku, u nich asi pěkný život! Že jim není hanba,“ křičeli jeden přes druhého. Jakmile vyjeli z vesnice, Šiva se zeptal Párvatí, která seděla před ním, zdali to slyšela. Ona, že ano. „Uděláme to tedy ještě jinak,“ prohlásil Šiva a oba slezli z býčka a šli každý po jedné straně zvířete.

Když se ocitli na návsi další vesnice, kde bylo náhodně více lidí, způsobili všeobecné veselí. Lidé se popadali za břicha, jak se smáli, a volali: „Vidíte ty dva blázny? Býka mají, že by se tři na něj vešli, ale oni ne, sami šlapou v prachu vedle něho. Ti to v hlavě nemohou mít v pořádku!“

Vyjeli z vesnice a Šiva se obrátil na Párvatí a zeptal se jí, zda ví, jaké poučení vyplývá z těchto setkání s lidmi. „Poslouchám tě, můj pane,“ řekla Párvatí. Šiva se na ni usmál a prohlásil: „Ať děláš co děláš, nikdy není možné se všem lidem zavděčit!“

Pravé bohatství - Indie

Potulný mnich došel jednoho večera na kraj vesnice. Usadil se tam pod velkým stromem aby tam přenocoval. Když očistil zem pod sebou a našel vhodný kámen pod hlavu a chtěl zrovna ulehnout, přiběhl najednou vesničan, který už z dálky na něj volal: „Kámen, ten

kámen, dej mi prosím ten kámen, který máš!“ Mnich se zeptal: „Který kámen myslíš, ten?“ a podával mu kámen, který chtěl mít pod hlavu.

Vesničan byl na rozpacích a začal mu vypravovat: „Svámí, včera se mi ve snu zjevil Šiva a řekl mi, že když za soumraku půjdu na kraj vesnice, najdu tam pod stromem mnicha, který má drahý kámen. Když ho o něj požádám, že mi ten drahý kámen dá a ten ze mne udělá nadosmrti boháče.“

Mnich se zamyslel, začal něco hledat ve vaku a pak vytáhl kámen, který podal vesničanovi se slovy: „Pán Šiva myslel asi tento kámen. Našel jsem ho nedávno na lesní cestě, je tvůj.“ Muž hleděl užasle na kámen, který držel v ruce. Byl to obrovský diamant, snad jako dětská hlava veliký! Zaraženě mnichovi poděkoval a odešel. Když ulehl, nemohl usnout. Celou noc se převaloval a nemohl spát. Příhoda s mnichem a jeho počínání mu nešlo z hlavy. Při prvním rozbřesku se znovu vydal za mnichem. Ten již seděl pod stromem pohroužen v ranní meditaci. Když k němu vesničan přišel a padl před ním na zem, mnich na něj pohleděl. „Svámí,“ pravil vesničan, „chtěl bych, abys mi předal jiné bohatství. To, které ti umožňuje dát někomu takový diamant s tak lehkým srdcem.“

Bud' tím co jsi - Indie

Jeden muž šel lesem, když tu spatřil lišku, která přišla o nohy. Co ho však dále zarazilo, že liška nebyla nijak vyhublá. To probudilo jeho zvědavost a umínil si, že vypátrá, jak asi žije. Ve skrytu pozoroval lišku a po chvíli spatřil, jak se blíží tygr s ulovenou kořistí v tlamě. Dotáhl kořist až k lišce, sám se nasýtil a zbytek nechal lišce.

Druhého dne nasýtil Bůh lišku stejným způsobem. To bylo zarážející a muž začal přemýšlet o tom, co viděl. Nikdy předtím se nesetkal s tak zřejmým projevem soucitu a Božího milosrdenství. Viděl, jak se Bůh stará o hladové zvíře, natož aby se nepostaral o člověka. Řekl si, že si lehne na zem podobně jako liška a v důvěře bude očekávat sestup Božího milosrdenství, které mu opatří vše, co potřebuje.

Jak se rozhodl, tak to učinil. Ležel v lese den, noc a další den. Žádné jídlo však nepřicházelo. Hubl a slábl, ale víra ve spatřené ho držela na místě. Když už měl téměř smrt na jazyku, uslyšel náhle hlas: „Hej, ty, jenž jsi na chybné cestě, probud' se a přiznej si pravdu. Řid' se příkladem tygra a přestaň si hrát na zmrzačenou lišku.“

Světec a had - Indie

Na jednom místě v lese na pahorku žil had, který byl velmi jedovatý a útočný. Tím místem vedla blízko cesta, ale nikdo se tam neodvažoval projít, protože byl okamžitě hadem napaden, uštknut a byl synem smrti. Jednou šel okolo světec. Had spatřil na dálku člověka, tak ho jako obvykle začal pronásledovat, aby jej uštknul. Když se však k němu přiblížil, ztratil svou zuřivost, protože se dostal do sféry vibrací jeho svatosti a nenásilí. Had byl dobrotivostí světce zcela paralyzován.

Když svatý muž spatřil hada, řekl: „Tak co, příteli, chceš mě kousnout?“ Had byl zahanben a nedal odpovědi. Světec tedy k němu znovu promluvil: „Poslouchej, příteli, nikomu v budoucnosti neublížuj!“ Had se poklonil a kývnul na souhlas. Světec šel dál svou cestou. Had zalezl do své díry a od té chvíle počal žít život nevinnosti a čistoty, aniž by přál komukoli co zlého. Brzy se rozkřiklo v okolí, že had ztratil svou jedovatost a že již není nebezpečný, a tak ho lidé začali trápit. Jedni po něm házeli kamení, jiní jej nemilosrdně tahali za ocas, a tak nebylo jeho trápení konec. Za nějaký čas šel světec opět touto cestou, a když spatřil pohmožděného a zbitého hada, byl jeho stavem velmi pohnut a ptal se na příčinu jeho utrpení. Na to had odpověděl: „Pane, dostal jsem se do tohoto stavu, protože jsem nikoho nezranil od chvíle, co jsem obdržel váš pokyn. Jak vidíte, lidé jsou tak nemilosrdní!“

Světec pokýval hlavou a řekl hadovi: „Milý příteli, já jsem ti doporučoval, abys nikomu neubližoval, ale neříkal jsem ti nikdy, že nemáš syčet. Ačkoli nemáš žádnou bytost uštknout, přece bys měl každého držet v patřičné vzdálenosti od sebe tím, že na něj zasyčíš.“

Nechte, ať vás lidé respektují. Nikomu neubližujte, ale nenechte si také ubližovat.

Sedm džbánů - Indie

Holič Jeho Veličenstva krále si vyšel na procházku. Když míjel strom blízko rozcestí, uslyšel hlas: „Nechceš sedm džbánů plných zlata?“ Holič se rozhlédl, ale nikoho nespatriil. Ovšem vyhlídka, že by mohl mít sedm džbánů zlata, v něm vyvolala chamtivost, a tak, i když nikoho neviděl, zvolal: „Ano, chtěl bych sedm džbánů.“ Jak to dořekl, uslyšel hlas, jak pronáší slova, která jeho uším velmi lahodila: „Běž domů, sedm džbánů už máš doma.“ Holič se dal do běhu, aby co nejrychleji ověřil pravdivost nečekané zprávy. Když vstoupil do domu, stálo před ním sedm džbánů, seřazených jako vojáci. Odkryl je a našel je naplněné zlatem. Přesněji řečeno, šest bylo plných zlata a sedmý džbán byl zpola plný.

Holič výskal radostí a štěstím, ale záhy v něm vzešla touha, která pomalu narůstala v pevné rozhodnutí, naplnit také sedmý džbán zlatem. Pak bude zřejmě dokonale šťastný. Okamžitě se dal do toho, a sebral všechny šperky v domě a směnil je ve zlaté mince, které nasypal do džbánu. Džbán byl však záhadný. I když do něj vložil tolik mincí, džbán zůstával poloprázdný. To holiče rozhořčilo. Umínil si a také začal šetřit kde mohl, uskrovněval sebe i svou rodinu, jen aby ušetřil peníze a jimi mohl naplnit džbán. Džbán však všem pokusům odolával a zůstával stále stejný.

Když už nevěděl kudy kam, obrátil se s pokornou prosbou na krále, aby mu zvýšil plat, že se svým dosavadním příjmem nemůže vystačit. Jelikož byl královým oblíbencem, plat mu byl okamžitě zdvojnásoben. Všechno, co takto získal, dával holič do džbánu. Ale v hltavém džbánu zůstávala hladina peněz stejná. Byl stále poloprázdný. V poblázněné chtivosti se holič rozhodl k tomu, že bude žebrať, že půjde od domu k domu, od dveří ke dveřím. A tak se stalo, že svůj výdělek i vše, co vyžebrať, vkládal do záhadné, nenasytné dutiny džbánu.

Míjely měsíce a stav ubohého holiče se zhoršoval tak, že si toho všiml i král, zkoumavě se na něj podíval a zeptal se: „Co je s tebou? Když jsi měl polovic toho, co dnes dostáváš, usmíval jsi se, byl jsi milý a spokojený. Teď máš dvojnásobně a jsi mrzutý, ustaraný a bez nálady. Co se to s tebou děje? Nedostal jsi snad sedm džbánů?“ Králova slova holiče zarazila a překvapeně odpověděl: „Vaše Výsosti, kdo vám o tom řekl?“ Král potřásl hlavou a odvětil: „Nikdo, ale podle toho, jak vypadáš a jak se chováš, jsi jako ten, komu jakšas (démon) svěřil sedm džbánů! I mně nabídl džbány, ale já jsem se ho zeptal, zdali budu moci ty peníze utratit nebo jen hromadit. Jen jsem to dořekl, jakšas bez odpovědi zmizel. Ty zřejmě nevíš, že ty peníze nelze použít. Nesou sebou jen touhu po hromadění, chamtivost. Běž a okamžitě ty peníze vrať. Běž tam, kde ti je nabídl.“ Při těchto slovech holič najednou nabral na smyslech a rozumu. Když došel ke stromu na rozcestí, zvolal: „Jakšasi, vem si zase džbány.“ A jakšas řekl: „Dobře.“ Když se holič vrátil domů, sedm džbánů už tam nebylo. Zmizely stejně záhadně, jak tam byly přineseny. S nimi však zmizely všechny jeho celoživotní úspory.

Bylo to draze zaplacené poučení o tom, co to je chamtivost!

Příloha č. 5 – Stručné obsahy: Harry Potter, Pán Prstenů, Hvězdné války a Matrix

1) Harry Potter

Harry Potter je název řady fantasy knížek o mladém čarodějnickém uční. První díl série – Harry Potter a Kámen mudrců (v originále Harry Potter and the Philosopher's Stone) – byl vydán v roce 1997, samotný děj se však odehrává v letech 1991 a 1992. Každá kniha popisuje jeden rok v životě Harryho Pottera, počínaje začátkem školních prázdnin a konče závěrem školního roku. V prvním díle je Harrymu a jeho spolužákům 11 let, v šestém se na konci blíží k 17. narozeninám. V sérii je možné nalézt řadu opakujících se motivů. Začátek každého dílu popisuje Harryho prázdniny, které tráví u své tety a strýce, odtržen od kouzelnického světa. Následuje toužebně očekávaný odjezd do Školy čar a kouzel v Bradavicích. V průběhu školního roku se Harry učí čarovat, připravovat kouzelné lektvary nebo hrát famfrpál. Kromě toho musí překonávat řadu potíží, například:

- vyrovnat se se svým nepřítelem Draco Malfoyem
- někdy se musí postavit proti všem na celé škole (Tajemná komnata, většina Ohnivého poháru a Fénixův řád)
- bojovat s mozkomory (Vězeň z Azkabanu, začátek Fénixova řádu a Relikvie smrti)
- pozvat spolužačku na ples (Ohnivý pohár)
- zabít Voldemorta apod.

Knihy o Harrym Potterovi se věnují především kouzelnické škole, která se jmenuje Bradavice (orig. Hogwarts). Škola čtyři koleje: Nebelvír (orig. Gryffindor), Havraspár (orig. Ravenclaw), Mrzimor (orig. Hufflepuff) a Zmijozel (orig. Slytherin). Je to škola internátní, takže většina žáků zde (kromě Vánoc) stráví celý školní rok. Vyučují se zde různé čarodějné předměty, jako např. kouzelné formule, přeměňování, péče o kouzelné tvory, obrana proti černé magii, bylinkářství, jasnovidectví, astronomie, studia mudlů, starodávné runy, věštění z čísel, atd. Ředitelem školy je slavný čaroděj Albus Brumbál (orig. Albus Dumbledore). Zlo v kouzelnickém světě představují kromě běžných piklů a kouzelníků, které nemají rádi mudly či čaroděje z mudlovské krve, především stoupenci Lorda Voldemorta, 2. nejmocnějšího (po Brumbálovi) čaroděje všech dob. Tito takzvaní smrtijedi se dorozumívají pomocí zvláštních znamení vypálených na předloktí. Proti nim bojují speciálně školení kouzelníci, tzv. bystrozoři. Smrtijedi obvykle po dopadení a odsouzení skončí v kouzelnickém vězení – Azkabanu, které je střeženo děsivými strážci, tzv. mozkomory.

Seznam jednotlivých dílů:

1. Harry Potter a Kámen mudrců - Harry Potter and the Philosopher's Stone
2. Harry Potter a Tajemná komnata- Harry Potter and the Chamber of Secrets
3. Harry Potter a vězeň z Azkabanu - Harry Potter and the Prisoner of Azkaban
4. Harry Potter a Ohnivý pohár - Harry Potter and the Goblet of Fire
5. Harry Potter a Fénixův řád - Harry Potter and the Order of the Phoenix
6. Harry Potter a princ dvojí krve - Harry Potter and the Half-Blood Prince
7. Harry Potter a Relikvie smrti - Harry Potter and the Deathly Hallows

2) Pán Prstenu

Pán prstenu (v anglickém originále The Lord of the Rings, často zkracováno na LOTR) je epická fantastická trilogie Johna Ronalda Reuela Tolkiena volně navazující na knihu Hobit. Obě vycházejí ze sbírky příběhů fiktivního světa Arda, která nese jméno Silmarillion, zveřejněné však až později. Trilogie představuje nejdůležitější příběh konce Třetího věku světa Středozemě.

Příběh popisuje klasický konflikt dobra se zlem. Základním úkolem dobra v tomto příběhu je zničit Jeden prsten, který ve spojení se svým pánem Sauronem představuje děsivou ničivou sílu pro celou Středozem. V knize sledujeme sjednocení mnoha národů a ras Středozemě v posledním zápase s Temným pánem. V několika dějových liniích můžeme sledovat jak kolektivní hrdinství vojsk Západu, tak individuální hrdinství a problémy jednotlivých členů původního Společenstva Prstenu.

Díly trilogie jsou Společenstvo Prstenu, Dvě věže a Návrat krále.

3) Hvězdné války

Celé dílo Star Wars představuje konflikt mezi řády Jedi a Sith, jejichž přívrženci mají schopnost ovládat vesmírnou Sílu. Celá hexalogie popisuje životní příběh Anakina Skywalkera (Darth Vadera), který se z rytíře Jedi stane učedníkem Temné strany Síly. Vedle toho stojí snažení Darth Sidiousa, arcizloducha, který chce ovládnout galaxii. Kromě hlavní linie má děj mnoho zápletek, chvíle napětí, humor, mezilidské vztahy, velkolepé bitvy apod.

Jednotlivé epizody ságy:

1. Star Wars: Epizoda I – Skrytá hrozba (1999; Star Wars: Episode I – The Phantom Menace)
2. Star Wars: Epizoda II – Klony útočí (2002; Star Wars: Episode II – Attack of the Clones)
3. Star Wars: Epizoda III – Pomsta Sithů (2005; Star Wars: Episode III – Revenge of the Sith)
4. Hvězdné války: Epizoda IV – Nová naděje (1977; Star Wars: Episode IV – A New Hope) původně jen Hvězdné války (Star Wars)
5. Hvězdné války: Epizoda V – Impérium vrací úder (1980; Star Wars: Episode V – The Empire Strikes Back)
6. Hvězdné války: Epizoda VI – Návrat Jediho (1983; Star Wars: Episode VI – Return of the Jedi)

4) Matrix

Matrix je americký sci-fi film z roku 1999. Je prvním ze série tří kultovních filmů série Matrix.

Programátor jménem Thomas A. Anderson (Keanu Reeves) vede tajně druhý život jako obávaný hacker Neo. Série podivných událostí jej zavádí až k setkání se skupinou lidí vedenou Morpheem (Laurence Fishburne), který mu nabízí možnost zjistit, co skutečně je onen Matrix. Neo je vytažen z falešné reality do reálného zničeného světa, kde se nepíše rok 1999 (tento rok je v umělém Matrixu), nýbrž 2159 (Morpheus si tímto není jistý; informace z třetího dílu toto nepřímo vyvracejí).

Lidstvo vede válku s inteligentními stroji, které samo vytvořilo. Po dlouhých bojích se lidé rozhodli vypálit oblohu a odříznout tak stroje od zdroje sluneční energie. Stroje reagovaly

zotročením lidí a začaly je uzavírat do schránek, kde jim do mozku byla pouštěna umělá realita – Matrix – iluzorní svět zobrazující lidskou společnost na vrcholu roku 1999, v němž lidé nevědomky žijí své životy. Ve skutečnosti jsou ale drženi na umělé výživě a jejich kinetická, elektromagnetická a tepelná energie je využívána jako zdroj pro stroje. Pěstováním lidí stroje získaly nevyčerpatelný nekonečně se množící zdroj energie. Morpheus s organizovanou skupinou lidí probouzí lidi stále připojené na Matrix.

Morpheus odpojil Nea, protože pevně věří, že právě on je Vyvolený, jehož příchod předpovězený Vědmou má přinést zkázu Matrixu a svobodu pro lidstvo. Vyvolený prý dokáže Matrix ovládat a podřídit si jej. Neo samotný je zpočátku skeptický, ale Morpheus jej s neotřesitelným přesvědčením učí, jak si přisvojit a překročit pravidla umělého světa – porušovat fyzikální zákony. Matrix zevnitř hlídají programy strojů, agenti, kteří jsou neskutečně silní, ovládají bojová umění a superschopnosti. Neo se více sblíží s a prohlubuje vztah s Trinity (Carrie-Anne Moss).

Neo se setkává s Vědmou (Gloria Foster), která dostává svému jménu a představuje mu jeho budoucnost. Krátce poté skupinu zradí Cypher (Joe Pantoliano), který dává přednost pohodlnému nevědomému životu zpátky v Matrixu. Morpheus je chycen agenty, kteří se z něj vymýváním mozku snaží dostat přístupové kódy k Zionu, poslednímu lidskému městu. Podle předpovědi se Neo rozhoduje Morpheu zachránit, společně s Trinity se vrací do Matrixu a vysvobodí Morpheu z držení agentů a vojáků. Morpheovi a Trinity se podaří uniknout „východem“ – k připojení a odpojení k Matrixu používají telefony. Neo je ale donucen postavit se Smithovi, vedoucímu agentovi. Porazí jej, ale agenti se mohou znovu vtělit do kterékoli osoby v Matrixu.

Neo tedy utíká pronásledován agenty ve snaze najít jiný východ. Je ale dostižen Smithem a několikrát střelen do hrudi a zdá se být mrtev. V tuto chvíli ale Trinity, stojící u jeho reálného těla a neschopná připustit jeho smrt, políbí jeho rty a šeptá mu o své víře v jeho moc a lásku, kterou ji předpověděla vědma. Na hranici smrti si Neo uvědomuje pravdu a jeho mozek rozpoznává nereálnou a jen umělou smrt. Plně pochopí pravidla Matrixu a znovu v něm ožívá. Nyní, už jako Vyvolený, bez námahy zničí agenty. V závěrečném epilogu jim slibuje, že povede boj proti nim za osvobození lidí z otroctví.